

**LÜHKENE
SETO
KEELE-
OPPUS**

**Lühike seto
keeleõpetus**

Paul Hagu
Karl Pajusalu

Seto
Instituut

2020

Selle dokumendi sisu eest vastutab ainuisikuliselt SA Seto Instituut ning selles kajastatu ei peegelda mingil juhul Programmis osalevate riikide ega Euroopa Liidu seisukohti.

Eesti-Vene piiriülese koostöö programmi 2014-2020 eesmärk on edendada piiriülest koostööd Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni vahel, et soodustada sotsiaalmajanduslikku arengut mõlemal pool ühist piiri. Programmi koduleht on www.estoniarussia.eu.

„Lühkene seto keeleoppus“ põhineb Setomaa koguteose jaoks kirjutatud keeleartiklidel. Autorid tänavad Sulev Iva põhjalike kommentaaride ning teksti küljendamise eest, Liina Lindströmi tema seto süntaksi ülevaate eest, mis oli autoritele abiks, Ahto Raudoja ja Helen Külvikut Seto Instituudist, seto keele õpetajaid ja kõiki teisi, kes aitasid kaasa selle seto keele põhijoonte ülevaate valmimisele.

Autoriõigused: Autorid, SA Seto instituut

2020

SISUKÕRD

Sisukord

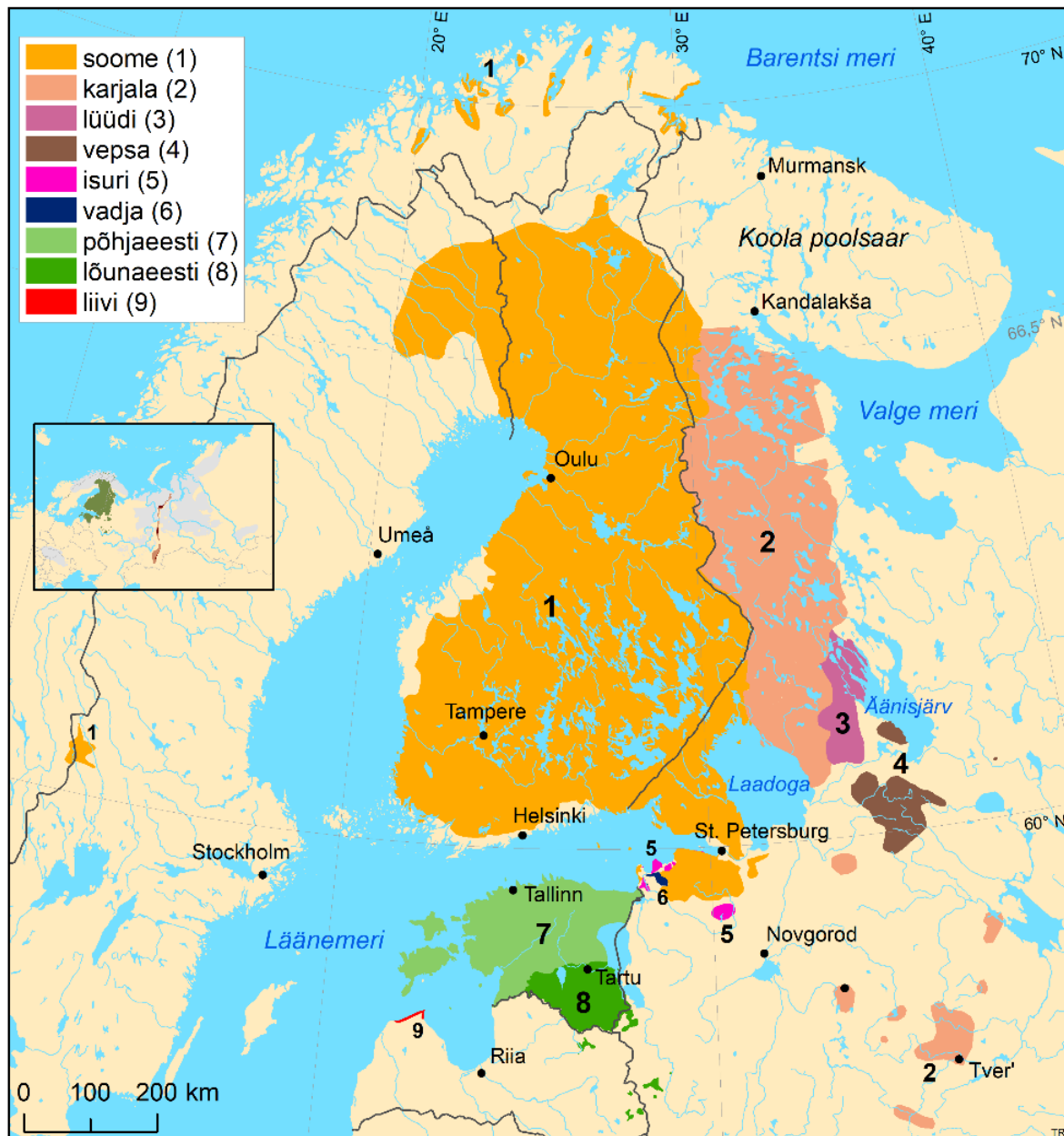
Seto keel läänemeresoome keelealal	5
Seto keeleala murdeerinevused	6
Seto hääldus	8
Täishäälikud	8
Kaashäälikud	10
Välte, kõnetaktid ja rõhk	11
Astmevaheldus	11
Seto sõnamuutmine	12
Käändsõnade muutmine	12
Käänded	12
Mitmus	14
Võrdlusastmed	14
Arvsõnad	14
Asesõnad	15
Tegusõnade muutmine	20
Tegusõnade kaks pööramisviisi	20
Isikuvormid	20
Ajad ja kõneviisid	18
Eitus	19
Umbisikuline tegumood	19
Käändelised verbivormid	20
Seto sõnamoodustus	22
Sõnatuletus	22
Nimisõnatuletus	22

Omadussõnatuletus	24
Määrsõnatuletus	25
Tegusõnatuletus	27
Liitsõnad	29
Seto sõnavara päritolu	31
Omasõnavara	31
Laensõnad	32
Seto eripärane sõnavara	34
Seto lausehituse omapärast	36

Seto keel läänemeresoome keelelal

Seto keele kõige lähedasemad sugulased on läänemeresoome keeled. Suurima kõnelejaskonnaga läänemeresoome keel on soome keel, mis kuulub nende keelte põhjarühma. Lisaks soome keelele on põhjarühma keeled karjala, lüüdi, vepsa ja isuri keel. Seto keel kuulub läänemeresoome keelte lõunarühma koos muu lõunaeesti ning eesti, liivi ja vadja keelega.

Vaata läänemeresoome keelte levikut järgnevalt kaardilt!

Kaart 1. Läänemeresoome keeleala (Timo Rantanen, BEDLAN 2020).

Kõik läänemeresoome keeled pärinevad ühest algkeelest, mida kõneldi juba rohkem kui kaks tuhat aastat tagasi. Sellest keeleühitsusest eraldus esimesena muistne lõunaeeesti hõimukeel.

Lõunaeeesti muinaskeeles hakkasid esimese aastatuhande teisel poolel eristuma murded. Lõunaeeesti idamurdest kujunes seto keel, milles on püsinud rohkesti vanu lõunaeeesti jooni. Teine tähtis erijoonte tekkepõhjus on naabrite keel. Setod on elanud üle tuhande aasta balti ja slaavi rahvaste naabruses, mõjutused nende keeltest on jätnud jälje setode keelde.

Seto keele omapära erinevad allikad on hästi näha selle sõnavarast. Setod on alal hoidnud sõnu, millel on vasteid ainult idapoolsetes sugulaskeeltes, nagu *pähn* 'pärn' (vrd ersa keeles *pekše*) ja *tšura* 'noormees' (ersa *tšora*), ning ka sõnu, millele on vasteid kaugemates läänemeresoome keeltes, nagu *kua* 'kes; kumb' (soome *kuka*) ja *tšuko* 'musi' (soome *suukko*)¹. Muinasvene keelest pärinevad aga näiteks sõnad *luits* 'lusikas' ja *sõir* 'juust, sõir'. Seto keeleline eripära on mitmeti võrreldav seto rahvakultuuri ja leeloga, see on silmapaistev kogu läänemeresoome alal nii iidsete joonte kui ka eripäraste laenude ja omanäoliste uuenduste tõttu.

Seto keeleala murdeerinevused

Ajalooliselt on Setomaa jagunenud 12 külade rühmaks, mida nimetatakse nulkadeks. Kõigi nulkade keeletavas on olnud erinevusi. Rohkem erinevad omavahel põhjaseto, lõunaseto ja idaseto murrakud, neid võib pidada kolmeks seto murdeks.

Põhjaseto murdeala keskne osa on Mikitamäe ja Värska ümbrus ehk seda on kõneldud Poloda ja Tsätski nulgas. Tihedam suhtlemine Põhja-Seto ning Räpina ja Võnnu kihelkondade rannakülade elanike vahel on toonud põhjaseto keelde nähtusi, mida ei tunta mujal Setomaal, nagu seda on näiteks sõnade rõhututes silpides *i* muutumine *e*-ks ja *u* muutumine *o*-ks, vrd *pante* 'pandi', *tulno* 'tulnud'. Saatsse ja teiste Petserist kirde pool asuvate seto külade keeletavas puuduvad mitmed põhjaseto rannakülade keelele iseloomulikud nähtused ning samas on seal ühisjooni idasetoga.

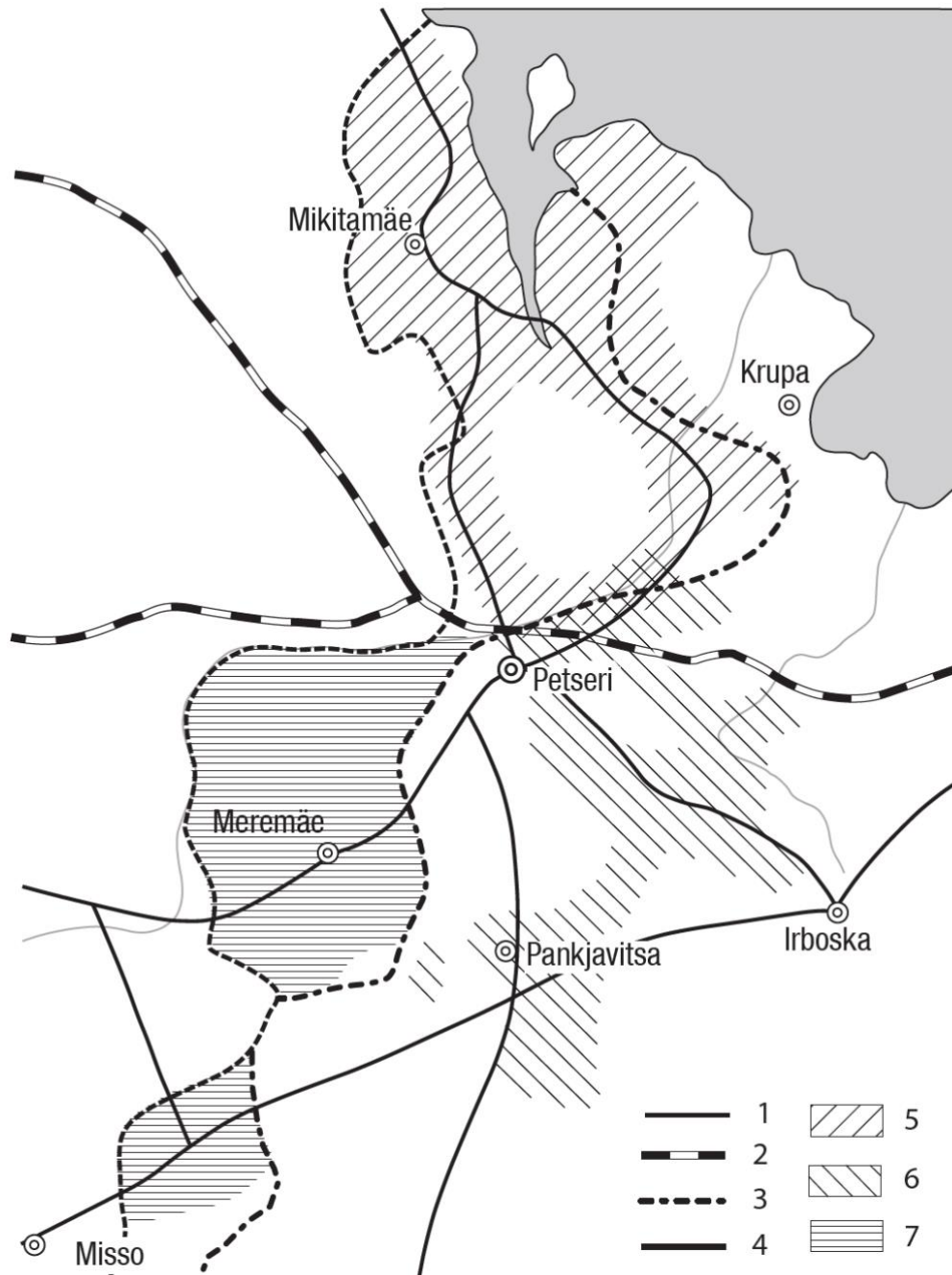
Põhjaseto alalt oli pärit lauluema Anne Vabarna ja sellepärast on ka tema seto eepos „Peko“ ja muu looming põhjasetokeelne. Põhjaseto keelejooni esineb ka Paulopriit Voolaine koostatud seto lugemikes („Seto lugõmik I“, 1922; „Kodotulõ“. Seto lugõmiku II osa“, 1924).

Lõunaseto murdeala, mida on mõnikord nimetatud ka läänesetoks, hõlmab kunagise Meremäe valla ja samuti Luhamaa ümbruse seto külad. Lõunaseto murdes on vähem hiliseid uuendusi kui teistes seto murretes. Nähtavasti on lõunaseto arusaadavus kõigile setodele ka põhjus, miks suurem osa uuemast seto kirjavarast järgib lõunaseto keeletava. Lõunaseto keelega on ka evangeeliumide raamat „Mii' Issändä Jeesusõ Kristusõ pühä Evangeelium“ (1926; 2. tr 2013), enamik artiklitest ajalehes Setomaa ja ajakirjas Peko Helü jm. Sellepärast põhineb ka järgnev seto häälduse ja grammatika ülevaade ennekõike lõunaseto keeletavale.

¹ Kaldkriips (˘) kaashääliku peal või järel märgib selle peenendust, punkt sõna ees kolmandat vältet, nt *tšura* ja *.tsurkama*.

Idaseto murret on kõneldud Petseri linnast ida ja kagu pool asuvates seto külates, mis praegu jäävad Venemaa Petseri rajooni. Idaseto murret on tugevamini mõjutanud kontakt vene naaberküladega, samas on seal olnud vähem kokkupuuteid läänepoolsete murrete ja eesti kirjakeelega. Idaseto keelt on üsna vähe kasutatud seto kirjasõnas, kuid seda on rohkesti tallel sealsetest küladest kogutud rahvalauludes.

Kolm seto murret on märgitud ka kaardil 2.

Kaart 2. Seto murrakurühmad (1 – tee, 2 – raudtee, 3 – Eesti ja Venemaa piir, 4 – Setomaa läänepiir, 5 – põhjaseto murre, 6 – idaseto murre, 7 – lõunaseto murre. Kaart: Karl Pajusalu. Teostus: Maria Smirnova. Seto Instituudi Toimetised 2, lk 399, joonis 3).

Seto hääldus

Seto hääldus erineb mitmeti eesti kirjakeele hääldusest. Selle põhjuseks on kõigepealt mitme vana läänemeresoome hääldusjoone, nagu seda on vokaalharmonia ehk täishäälikute kokkukõla, püsimine seto keeles. Samal ajal on seto hääldusele omased ka mõned läänemeresoome keelealal ebaharilikud nähtused, näiteks silbiharmonia ehk häälikute kokkukõla ühe silbi piires ning *j*-line konsonantide palatalisatsioon ehk kaashäälikute peenendus, nende hääldusjoonte poolest sarnaneb seto keel slaavi ja balti naaberkeeltega. Seto keel on aga ikkagi tüüpiline läänemeresoome lõunarühma keel, mille häälduses on olulisel kohal neile keeltele eriomased jooned, seda alates kolme välte vastandusest.

Täishäälikud

Seto keel on rikkalik täishäälikute ehk vokaalide poolest. Selles esineb kümme täishäälikut, vt Tabel 1. Vokaalharmonia seisukohalt on viis täishäälikut eesvokaalid (*i*, *e*, *ä*, *ü*, *ö*) ja viis tagavokaalid (*u*, *o*, *a*, *õ*, *õ* (märgitud ka *y*-ga, taga-*i* ehk kõrge *õ*)). Moodustuskoha alusel suus saab seto täishäälikud liigitada ka kõrgeteks, keskkõrgeteks ja madalateks. Kõrged seto vokaalid on *i*, *ü*, *õ*, *u*, keskkõrged *e*, *ö*, *õ*, *o*, madalad *ä* ja *a*.

Tabel 1. Seto täishäälikud rõhulises silbis.

	Eesvokaalid	Tagavokaalid
Kõrged	<i>i</i> , <i>ü</i>	<i>õ</i> , <i>u</i>
Keskkõrged	<i>e</i> , <i>ö</i>	<i>õ</i> , <i>o</i>
Madalad	<i>ä</i>	<i>a</i>

Kõrge *õ* esinemine on mõnevõrra piiratud. Tihti ilmneb kõrge *õ* kaashääliku *n* ees (nt *sõna* 'sõna', *õng* 'õng') ja ülipikas ehk kolmandas vältes (*.hõõhkama* 'hõõguma, õhetama', *.rõõmsahe* 'rõõmsalt'). Lisaks esineb *õ* ka *i* vastena sõnades, mille teises silbis on *a* (*sõsar* 'õde' (vrd soome *sisar*), *sõsalik* 'sisalik'), siin saab seda käsitleda tagapoolse *i*-na.

Rõhututes silpides on *ö* ja ka kõrge *õ* esinemine piiratud. *ö* esineb lõuna- ja idasetos ainult mõnes hellitussõnas, nagu *jänö* 'jänku', *hällö* 'härg', esinedes *o* asemel peenendatud kaashäälikute järel, nii ka *pallö* ~ *pallö* 'palju', *vellö* ~ *vellö* 'vennas'. Põhjasetos ilmneb *ö* rõhutu *ü* vastena, nt *nännö* 'näinud', *tennö* 'teinud'. Kõrge *õ* ilmneb järgsilpides ainult hilise vahevokaalina ning siis nii ees- kui ka tagavokaalsetes sõnades, nt *kogõr* 'koger', *mügõr* ~ *nügõr* 'mutt (loom)'. Peenendatud kaashäälikute järel võivad tagavokaalid muutuda eespoolsemaks: *kaŗa* ~ *karä* 'karja', *kiŗa* ~ *kirä* 'kirja'.

Täishäälikuid hääldatakse rõhututes silpides mõnevõrra nõrgemalt ja lühemalt. Seto vokaalisüsteemi erijooneks on kõrged ülilühikesed *u*, *ü* ja *i* ehk niinimetatud *helitud vokaalid*, mis on vaevukuuldavad. Need vokaalid on tekkinud rõhututes positsioonides helitute konsonantide järel, nii *kasUk* 'kasukas', *vasIk* 'vasikas'.

Rõhulistes silpides saavad kõik vokaalid esineda nii lühikese kui ka pikana. Pikad vokaalid on kas täispikad (2. vältes) või ülipikad (3. vältes). Pikad keskkõrged vokaalid hääldatakse teisevältelistes sõnades tavapäraselt: *ee, öö, õõ, oo*, kuid kolmandas vältes need kõrgenevad, muutudes sarnaseks vastavate kõrgete vokaalidega *ii, üü, õõ, uu*. Setokeelsetes tekstides kirjutatakse need ülipikad kõrgenenud vokaalid harilikult lihtsalt kõrgete vokaalidena: *miil* 'meel' (aga *meele*); *nuul* 'nool' (aga *noolõ*), *sõõm* 'sõõm' (aga *sõõmu*), *.püürdmä* 'pöörama' (aga *pöörä* 'pööran'), vrd *ma lää .kuuli* 'ma lähen kooli' ja *ma opi koolih* 'ma õpin koolis'. Rõhututes silpides on seto täishäälikud reeglina lühikesed.

Seto keeles täishäälikute ühendid ehk **diftongid** esinevad peamiselt rõhulistes silpides. Kõik seto kümme vokaali saavad olla diftongi esiosiseks. Diftongide järelosiseks võivad olla *i, e, ä, ü, u, o, a*. Diftongide moodustamist kitsendavad vokaalharmonia reeglid.

i-lõpulisi diftonge moodustatakse kõigi teiste vokaalidega: *ei, äi, üi, öi, õi, ai, ui, oi*, nt *.veiga* 'väga', *haidse* 'õis', *öi* 'öösi', *lõig* 'lõõg', *lõiv* 'lõoke', *haidak* 'kergats', *kuigõs* 'kolge', *oisõ* 'oinastall'.

u-lõpulisi diftonge moodustatakse teiste tagavokaalide ning vokaali *i*-ga: *au, ou, õu, iu, eu*, nt *kauhh* 'kahv', *.joutsa* 'jõudus, virk', *krõuka* 'kiuslik', *kiut* 'küüt, vedu'.

ü-lõpulisi diftonge saab moodustada ainult eesvokaalidega: *.hüüläs* 'häbelik', *eüss* ~ *öüss* 'sauna eeskoda'.

Ka keskkõrged vokaalid *e* ja *o* saavad olla diftongide järelosiseks. *e*-lõpulisi diftonge moodustatakse nii ees- kui ka tagavokaalidega, nt *äe, öe, ae, oe, õe*: *.räestik* 'rägastik', *.sõendelemä* 'külmast valutama', *rae* 'raiesmik', *koe* 'koelõng', *.hõelus* 'kurjus, vandesõna', *o*-lõpulisi diftonge enamasti tagavokaalidega: *.aohna* 'aegsasti', *.kõonõ* 'kasepuine', astmevahelduslike sõnade nõrgas astmes on võimalik ka *äo*, nagu *käo, näo*. Madala tagavokaaliga *a* lõpevad diftongid *ua* ja *õa*, nt *kua* 'kes', *nõal* 'najak', *sõasuurõb* 'väepealik'.

Kõik seto diftongid saavad esineda pearõhulistes silpides, mõned *i*-lõpulisel diftongid ka kaasarõhulistes silpides, nt *hilläkeiste* 'aeglaselt, vaikselt', *petäi* 'mänd', *.kergüisi* 'kergelt', *lähko.kõistõ* 'lähedale', *.parruistõ* 'parajalt'.

Täishäälikute kokkukõla ehk vokaalharmonia on seto vokaalisüsteemi üldisemaid reegleid. See tähendab, et ühes sõnas saavad esineda koos kas tagavokaalid *a, u, õ* (ja *o, õ*) või eesvokaalid *ä, ö, ü* (ja *e*), nagu *õnnahuma* 'õnnestuma', *pehmehüimä* 'pehmenema'. Vokaalharmonia on seto keeles nii tugev, et võib ulatuda üle sõna piiridegi. Nii on kasutusel mõnest grammatilist tähendust kandvast sõnast nii ees- kui ka tagapoolne variant, nagu *ei* ja *õi*, *es* ja *õs* 'ei (minevik)', *är* ja *ar* 'ära', mille kasutus sõltub ka naabersõnade vokaalidest, vrd *näe-ei* 'ei näe' ja *tulõ-õi* 'ei tule'.

i on vokaalharmonia seisukohalt neutraalne, st võib esineda sõnas nii ees- kui ka tagavokaalidega; *õ* on enamasti tagavokaalne ja *e* eesvokaalne, kuid nende kahe vokaali puhul esineb ka erandeid. Ka *o* saab esineda nii ees- kui ka tagavokaalide järel, kuid *o*-le järgnevad ainult tagavokaalid, nt *hämõnõ* 'hämune', *tüpolõ* 'sõrmeotsakesele'.

Kui *i* on kõigis silpides neutraalvokaal, siis *e* on setos seda ainult esisilbis; järgsilpides on *e* eesvokaal, mille vaste tagavokaalsetes sõnades on *õ*, vrd *näge* 'näeb' ja *tulõ* 'tuleb'.

Sarnaselt soome keelega esineb esisilbi *e* setos sagedamini ikkagi eesvokaalsetes sõnades, tagavokaalsena ilmneb seda peamiselt laensõnades, nagu *teeda* 'taat', *peda* 'häda', *sveeda* '(van.) rootsi'.

o ja *a* võivad häälduda tagavokaalsetes sõnades peenendatud konsonantide järel eespoolsemalt ja kostuda nagu *ö* ja *ä*: *jänö* 'jänku', *karä* 'karja' (vt ka eespool), teiselt poolt võivad eesvokaalid just põhjustada konsonantide peenendamist ja häälduda samas kaashääliku järel mõnevõrra tagapoolsemalt: *käü* ~ *kau* 'käib', *närdsäk* ~ *hardsak* 'kaltsakas'. Sellistel juhtudel on tegemist häälduse kooskõlaga ühe silbi piires ehk silbiharmoniaaga.

Seto täishäälikute kokkukõlas ilmneb ka mitmeid erandeid. Näiteks võib *e* esineda mõnikord ka tagavokaalsete sõnade järgsilpides, kui sellele eelneb kergelt peenendatult hääldatud nn eespoolne konsonant, nt *haletama* 'haljendama', *pareb* 'parem', *naane* 'naine'. Rõhutus silbis esineb *e* tagavokaalsetes sõnades ka *h* järel: *hahekõnõ* 'koidukuma, aovalgus', *kohe* 'kuhu', *ohebahe* 'õhemalt'. Ka sellist hääldust võib tõlgendada silbiharmoniana, mille mõjul seto silbid kalduvad muutuma ees- või tagapoolseteks.

Kaashäälikud

Seto keeles esineb 13 kaashäälikut ehk konsonanti (kui jätta arvestamata palataliseeritud ehk peenendatud kaashäälikud): *p t k m n s ts r l v j ' h*, ja kaks kaashäälikut, mis ilmnevad ainult laensõnades: *f* ja tugev nn venepärane *h* [x].

Seto keeles on **kaashäälikute peenendus** palju ulatuslikum kui eesti kirjakeeles. Enamikel seto konsonantidel on peenendatud vasted: *p, t, k, m, n, v, s, h, ts, r, l*. Seto keeles on eriti tugevalt peenendatud konsonandi või konsonantühendi lõpuosa. Palatalisatsiooni tugevus sõltub nii konsonandi laadist kui ka sõnavormist. Mõnel juhul on kunagi konsonandiga kokku hääldunud *i* või *j* põhjustanud konsonandi eespoolseuse (vrd *haletama* 'haljendama', *naane* 'naine', vt ka eespool), tagavokaalsetes sõnades võivad konsonandid häälduda aga tagapoolsemalt (nagu nn tume *l* [ɮ] sõnades *kol* 'kolm', *pala* 'tükk').

Sulghäälikud ehk klusiilid *p, p', t, t', k, k* (kõrisulghäälikut käsitletakse kõrihäälikute juures) ja **ts-häälikud** ehk afrikaadid *ts, ts'* on lõuna- ja põhjasetos helitud, nt *tsura* 'katsi lätsi' 'noormehed läksid kahekesi'. Siiski lühikesed nõrgalt hääldatud klusiilid ja afrikaadid võivad kogu Setomaal osaliselt või täielikult muutuda heliliseks vokaalide ja heliliste konsonantide vahel. Hoolimata tegelikust (pool)helilisusest kirjutatakse neid häälikuid seto (ja eesti) kirjaviisi kohaselt: *b, d, g, b', d', g', ds, ds'*, nt *tsidsä kaaladsi' omma' kõgõ ilosamba'* 'õekese kaelahted on kõige ilusamad'.

Sisihäälikud ehk sibilandid *s* ja *s'* võivad samuti olla hääldatud helilises häälikuümbruses kas osaliselt või täielikult helilisena, nt *kotoh sai' sōsaritse' kolmõgese ütte* 'kodus said õeksed kolmekesi kokku'. Helilised klusiilid, afrikaadid ja sibilandid on eriti iseloomulikud idasetole.

Seto eripäraks on kahe **kõrihääliku** esinemine. Need on kõrisulghäälik, mis seto tekstides märgitakse enamasti ülakomaga ' (nii ka siin; kirjutatud ka *q*-ga ja teadusliku transkriptsiooni märgiga *ʔ*) ja *h*. Kõrisulghäälik esineb tavaliselt sõna lõpus, kus tal võib olla ka grammatiline funktsioon, näiteks mitmuse tunnuseks: *kala* 'kalad', *mõttõ*

'mõtted', käskiva kõneviisi tunnuseks: *ooda* 'oota', *võta* 'võta'. *h* saab esineda nii sõna alguses, keskel kui ka lõpus, nagu sõnas *hähäh* 'pulmas'. Sõna lõpus on *h* seesütleva käände tunnus: *hahah .rõivah* 'hallis riides'. Mõne sõna lõpus võivad kõrihäälikud omavahel varieeruda, nagu *hoonõh* ~ *hoonõ* 'hoone', *kül* ~ *külh* 'küll'. Lauses hääldatakse kõrisulghäälik tihti kokku järgneva sõna alguskonsonandiga: *kevāja omma* 'valusa päävä' > *valusap-päävä* 'kevadepäevad'.

Seto kaashäälikud võivad olla lühikesed või pikad. Pikkuserinevust ei ole sõna alguses ja see esineb piiratult sõna lõpus, kus on sarnaselt eesti kirjakeelega harilik ainult pearõhuliste klusiilide, afrikaatide ja sibilantide korral, vrd *laud* ja *laut*, *paas* 'paekivi' ja *paass* 'paasapäev'. Kahe- ja mitmesilbiliste sõnade lõpul on need kaashäälikud rõhututes silpides tavaliselt poolpikad: *annat* 'annad', *linas(s)* 'linask', helilised *l*, *n*, *m*, *r*, *v* lühikesed: *matal* 'madal', *otav* 'odav', *.soldan* 'soldat'.

Lühikeste ja pikkade kaksikkaashäälikute eristus ilmneb pearõhulise silbi järel silbipiiril. Seal esinevad seto konsonandid kolmes vältes, nagu *küla* 'küla' (1. välde), (*kats*) *küllä* '(kaks) küla' (2.v), *.küllä* 'külasse, külla' (3.v).

Vältes, kõnetaktid ja rõhk

Kolme välte vastandus esineb seto häälikusüsteemis sarnaselt muu lõunaestiga, olles isegi laialdasem ja grammatikas suurema kaaluga kui vältevaheldus eesti kirjakeeles. Seto keeles on erinevalt eesti kirjakeelest levinud kolme erineva välte kasutus ka ühe sõna vormistikus, nagu on näha ka ülaltoodud näites sõna *küla* käändevormidega.

Seto keeles on sarnaselt teiste läänemeresoome keeltega sõnarõhk esimesel silbil ja põhiline on kõnetaktide trohheilne struktuur, mille järgi vahelduvad rõhulised ja rõhutatud silbid. Kaasrõhud paiknevad sõnas üldiselt kolmandal, viiendal jne silbil. Üksikujuhtudel võib pearõhk sõna algusest nihkuda siiski ka teisele silbile. Seda ilmneb ennekõike siis, kui järgnev rõhuline sõna või liide on hääldatud eelneva põhisõnaga kokku, nagu sageli juhtub tagaeituse korral: *tohi-õi* ~ *tohi-i* 'ei tohi', *võta-as* ~ *võta-s* 'ei võtnud'.

Astmevaheldus

Seto keeles esineb nii laadi- kui ka vältevaheldus, sarnaselt võro keelega võivad need esineda ka ühe sõna vormistikus, vrd *lağa* 'lai', *laja* 'laia (omast.)', *laka* 'laia (osast.)', *lakka* 'laia (sisseü.)', *laiali*. Üksik- ja kaksiklusiilide ja afrikaatide vaheldus tuleb setos esile järgsilpideski: *helähüttä* 'helistada (korra); liigatada' : *helähütä* 'helista; liigata' : *helähüädä* 'helistan; liigatan'; *manitsõma* 'mainima' : *manidsõ* 'mainin'. Erinevalt põhjaeesti keelest võib setos ilmnedu teise ja kolmanda välte vaheldus ka mujal kaasrõhulistes järgsilpides, nt *ehi.tüüsi* 'kaunistatuid' : *ehitüüside* 'kaunistatutele'.

Seto sõnamuutmine

Käändsõnade muutmine

Käänded

Seto keeles on kolmteist käänet (vt tabel 2): nimetav (lõputa), omastav (lõputa), osastav (lõputa või lõppudega *-d*, *-t*, *-da*, *-dä*), sisseütlev (sageli lõputa või lõpuga *-he*), seesütlev (*-h*), seestütlev (*-st*), alaleütlev (*-le*, *-lõ*), alaütlev (*-l*), alaltütlev (*-lt*), saav (*-s*, *-st*), rajav (*-ni*), ilmaütlev (*-lda*, *-ldä*), kaasaütlev (*-ga*).

Oleva käände tähendusi väljendatakse praegu seto keeles seesütleva käändega sarnaste vormidega, nt *om .tütriguh* 'on tüdrukuna (abiellumata)'. Oleva käände ajalooline lõpp *-hna* ~ *-hnä* on püsinud ainult mõnes määrsõnas: *.aohna* 'aegsasti', *hulgahna* 'hulgakesi', (*olõ*) *.tervehnä* '(ole) tervena'.

Seto (ja võro) käändesüsteemi eripäraks on lõpuga *-lda* ~ *-ldä* ilmaütleva käände vormid, nagu *käsildä* 'käteta', *hábemäldä* 'hábemata, hábematu', mis meenutavad kunagisi alaltütleva käände vorme. Vanemates kirjapanekutes võib mõnikord kohata veel verbide *mata*-vormides ka algset lõppu *-da* ~ *-dä*, nt *hábemädä* 'hábemata', *kullõmada* 'sõnakuulmatu'. Siiski *-lda* ~ *-ldä* on juba harilik ka omadus- ja määrsõnades: *asalda* (~ *asanda*) 'asjata, asjatult', *kõrralda* 'korratu', *kängäldä* 'paljajalu', *.tehnamäldä* 'tänamatu'.

Kaasaütlev kääne on seto keeles nagu ka eesti kirjakeeles ajalooliselt kõige noorem, seda osutab seto käändelõpu *-ga* kasutus ka eesvokaalsetes sõnades (kuna käändelõpp on saadud sõnast *kaasa*), nt *põöräga* 'käiaga', *.tüüga* 'tööga'. Ka mõned kaasaütleva käände vormid on muutunud omaette sõnadeks: *jalaga* 'jalgsi', *kõrraga* 'ühekorraga', *kana.näoga* 'kanapime; lühinägelik'.

Kaasaütlevas, ilmaütlevas ja rajavas käändes liitub käändelõppe sarnaselt eesti keelega ainult põhisõnale, mitte aga selle ees olevale omadussõnale: *suurõ haluga* 'suure valuga, st hoogsalt', *vastadsõ .hammõga* 'uue särgiga', *.korgõ kotusõni* 'kõrge koha ni'.

Kunagi on seto keeles olnud käändeid veel rohkem. Mitmed vanad käändevormid on püsinud määrsõnades (vaata ka sõnamoodustuse juurest). Neist mõne sellise vana käände vorme kasutatakse paljudes määrsõnades, nii on algselt viisiütleva käände vormid *i*-lõpulised *katsi* 'kahekesi, kahekaupa', *keeli* 'keeles', *hüüvipoodi* 'parempidi', *täüsi* 'kogu täiega', *õi* 'öösel'.

Seto käändesüsteemile on mitmeti omane erinevate käänete vormide samakujulisus ehk homonüümia. Mõnes sõnatüübis langevad kokku nimetava ja omastava käände tüevormid (vt nt *tüü* ja *hüü* tabelis 2); seestütlev ja saav kääne võivad olla mõlemad moodustatud lõpuga *-st* (ehkki saavas käändes kasutatakse mõnikord ka lõppu *-s(s)*), sel juhul nende vormide tähendus selgub alles lausest.

Tabel 2. Näiteid seto nimi- ja omadussõnade käändetüüpidest (punkt sõna ees märgib kahesilbilistes ja pikemates vormides 3. vältet; sidekriips eraldab tüve lõppudest).

Nimetav	<i>tüü</i> 'töö'	<i>hüä</i> 'hea'	<i>kiil</i> 'keel'	<i>käsi</i>	<i>rikas</i>	<i>.aastak</i> 'aasta'
Omastav	<i>tüü</i>	<i>hüä</i>	<i>keele</i>	<i>käe</i>	<i>.rikka</i>	<i>.aastaka ~</i> <i>.aastaga</i>
Osastav	<i>tüü-d</i>	<i>hüvvä</i>	<i>kiil-t</i>	<i>kät-t</i>	<i>rikas-t</i>	<i>.aastakka</i>
Sisseütlev	<i>.tüü-hhü</i>	<i>.hüvvä</i>	<i>.kiil-de</i>	<i>.kätte</i>	<i>.rikka-he</i>	<i>.aastakka</i>
Seesütlev	<i>tüü-h</i>	<i>hüä-h</i>	<i>keele-h</i>	<i>käe-h</i>	<i>.rikka-h</i>	<i>.aastaga-h</i>
Seestütlev	<i>tüü-st</i>	<i>hüä-st</i>	<i>keele-st</i>	<i>käe-st</i>	<i>.rikka-st</i>	<i>.aastaga-st</i>
Alaleütlev	<i>.tüü-le</i>	<i>.hüä-le</i>	<i>keele-le</i>	<i>.käe-le</i>	<i>.rikka-lõ</i>	<i>.aastaga-lõ</i>
Alalütlev	<i>tüü-l</i>	<i>hüä-l</i>	<i>keele-l</i>	<i>käe-l</i>	<i>.rikka-l</i>	<i>.aastaga-l</i>
Alaltütlev	<i>tüü-lt</i>	<i>hüä-lt</i>	<i>keele-lt</i>	<i>käe-lt</i>	<i>.rikka-lt</i>	<i>.aastaga-lt</i>
Saav	<i>tüü-st</i>	<i>hüä-st</i>	<i>keele-st</i>	<i>käe-st</i>	<i>.rikka-st</i>	<i>.aastaga-st</i>
Rajav	<i>.tüü-ni'</i>	<i>.hüä-ni'</i>	<i>keele-ni'</i>	<i>.käe-ni'</i>	<i>.rikka-ni'</i>	<i>.aastaka-ni'</i>
Ilmaütlev	<i>.tüü-ldä'</i>	<i>.hüä-ldä'</i>	<i>keele-ldä'</i>	<i>.käe-ldä'</i>	<i>.rikka-lda'</i>	<i>.aastaga-lda'</i>
Kaasaütlev	<i>.tüü-ga'</i>	<i>.hüä-ga'</i>	<i>keele-ga'</i>	<i>.käe-ga'</i>	<i>.rikka-ga'</i>	<i>.aastaka-ga'</i>
Mitmus						
Nimetav	<i>tüü-</i>	<i>hüä-</i>	<i>keele-</i>	<i>käe-</i>	<i>.rikka-</i>	<i>.aastaga-</i>
Omastav	<i>töie</i>	<i>hüvvi</i>	<i>.kiili</i>	<i>kässi</i>	<i>.rikkidõ</i>	<i>.aastakidõ</i>
Osastav	<i>töi-d</i>	<i>hüvvi</i>	<i>.kiili</i>	<i>kässi</i>	<i>.rikki-t</i>	<i>.aastaki-t ~</i> <i>.aastakkõ</i>
Sisseütlev	<i>.töi-hhe</i>	<i>.hüvvi</i>	<i>.kiili</i>	<i>.kässi</i>	<i>.rikki-he</i>	<i>.aastaki-he</i>
Seesütlev	<i>töi-h ~</i> <i>töie-h</i>	<i>hüv(v)i-h</i>	<i>keeli-h</i>	<i>käs(s)i-h</i>	<i>.rikki-h</i>	<i>.aastaki-h</i>
Seestütlev	<i>töi-st</i>	<i>hüvvi-st</i>	<i>keeli-st</i>	<i>käs(s)i-st</i>	<i>.rikki-st</i>	<i>.aastaki-st</i>
Alaleütlev	<i>töi-le ~</i> <i>töie-le</i>	<i>hüvvi-le</i>	<i>keeli-le</i>	<i>käs(s)i-le</i>	<i>.rikki-lõ</i>	<i>.aastaki-lõ</i>
Alalütlev	<i>töi-l ~</i> <i>töie-l</i>	<i>hüvvi-l</i>	<i>keeli-l</i>	<i>käs(s)i-l</i>	<i>.rikki-l</i>	<i>.aastaki-l</i>
Alaltütlev	<i>töi-lt ~</i> <i>töie-lt</i>	<i>hüvvi-lt</i>	<i>keeli-lt</i>	<i>käs(s)i-lt</i>	<i>.rikki-lt</i>	<i>.aastaki-lt</i>
Saav	<i>töi-st</i>	<i>hüvvi-st</i>	<i>keeli-st</i>	<i>käs(s)i-st</i>	<i>.rikki-st</i>	<i>.aastaki-st</i>
Rajav	<i>töie-ni'</i>	<i>hüvvi-ni'</i>	<i>.kiili-ni' ~</i> <i>keeli-ni'</i>	<i>kässi-ni'</i>	<i>.rikki-ni'</i>	<i>.aastakidõ-ni'</i>
Ilmaütlev	<i>töie-ldä'</i> <i>~ .töi-ldä'</i>	<i>hüvvi-ldä'</i>	<i>keeli-ldä'</i>	<i>käs(s)i-ldä'</i>	<i>.rikki-lda'</i>	<i>.aastaki-lda'</i>
Kaasaütlev	<i>töie-ga'</i>	<i>hüvvi-ga'</i>	<i>.kiili-ga'</i>	<i>kässi-ga'</i>	<i>.rikkidõ-ga'</i>	<i>.aastakidõ-ga'</i>

Mitmus

Nimetavas käändes on setos mitmuse tunnuseks kõrisulghäälik: *hüä* 'head', *rikka* 'rikkad'. Omastavas ja muudes käänetes kasutatakse üldiselt *i*-tunnusega mitmuse vorme, mitmes muutüübis on need omastavas ja osastavas käändes samasugused: *hüvvi* (2. välde) 'heade, häid', *.kiili* (3.v) 'keelte, keeli'. Ka mitmuses võib välde olla vormi eristav tunnus, vrd *hüvvi* (2.v) 'heade, häid' vs. *.hüvvi* (3.v) 'headesse'; *kässi* (2.v) 'käte, käsi' vs. *.kässi* (3.v) 'kätesse'. Seto noomenite mitmusevormide moodustuses esinevad mitmes sõnatüübis ka topelttunnused *-i-de* ~ *-i-dõ*: *hobõsidõ* 'hobuste', *tüküsside* 'troppe', *kasUkidõ* 'kasukate'. Ühesilbilistes sõnades esineb vastav tunnus nõrgaastmelisena (st *-d-* asemel *-i(j)-*): *pui(j)õ* 'puude', *päi(j)e* 'peade', *tõi(j)e* 'tööde'.

Seto keeles on kasutusel ka *a*-tunnuselised mitmuse vormid. Need ei ilmne ainult osastavas käändes, kus on tavalised ka põhjaeesti murretes, vrd *jutta* 'jutte', *.laula* 'laule', *talla* 'talusid', vaid need on loomulikud ka teistes käänetes alates omastavast: *talla pite* 'talusid mööda', *tallalõ* 'taludele', *jutal* 'juttudel'.

Võrdlusastmed

Seto keskvõrde tunnus on *-mb(a)* ~ *-mp(a)*, ida- ja lõunasetos ka *-b(a)* ~ *-p(a)*, nt *inämb* ~ *inämp* ~ *imp* ~ *inäp* ~ *inäb* 'enam', *noorõmb* ~ *noorõb* 'noorem', *noorõmba* ~ *noorõba* 'nooremad'.

Ülivõrre moodustatakse sõna *kõkõ* ~ *kõgõ* või *kõkõ* ~ *kõgõ* ~ *kõõ* ~ *kõigõ* 'kõige' ja keskvõrde abil, nt *kõgõ noorõmba* ~ *kõkõ noorõba* 'noorimad'.

Arvsõnad

Seto keele arvsõnad on sama algupäraga, kui läänemeresoome keelte arvsõnad üldiselt, kuid neis on toimunud mitmeid hääldusmuutusi, mis muudavad nende põhivormi ja muutmise erinevaks. Seto **põhiarvsõnad** on: *üts* '1', *katš* '2', *kol* ~ *kolm* '3', *nelli* '4', *viis* '5', *kuus* '6', *säidse* '7', *katõsa* '8', *ütesä* '9', *kümme* '10'; *ütsõiskümme(nd)* '11', *katšõiskümme(nd)* '12', *kolmtõiskümme(nd)* '13' jne; *katškümme(nd)* '20', *kol'kümmme(nd)* ~ *kolmkümme(nd)* '30', *nellikümme(nd)* '40' jne; *sada* '100', *katšsada* '200', *kol'sada* ~ *kolmsada* '300', *nellisada* '400' jne; *tuhat* '1000', *katš tuhat* '2000', *kol' tuhat* ~ *kolm tuhat* '3000', *nelli tuhat* '4000', *.miljon* jne.

Seto **järgarvsõnad** on: *edimäne* '1.', *tõõnõ* ~ *tõnõ* '2.', *kolmas* '3.', *neläs* '4.', *viies* '5.', *kuvvõs* '6.', *.säitsmes* '7.', *.katsas* '8.', *.ütsäs* '9.', *.kümnes* '10.'; *ütetõist.kümnes* '11.', *katõtõist.kümnes* '12.', *kolmõtõist.kümnes* '13.' jne; *katõ.kümnes* '20.', *kolmõ.kümnes* '30.', *nelä.kümnes* '40.' jne; *saass* '100.', *katõsaass* '200.', *kolmõsaass* '300.', *neläsaass* '400.' jne; *tuhandõs* '1000.', *katõtuhandõs* '2000.', *kolmõtuhandõs* '3000.', *nelätuhandõs* '4000.', *.miljonis* jne.

Arvsõnade käänamist kolmes esimeses käändes tutvustab tabel 3.

Tabel 3. Näiteid põhi- ja järgarvsõnade käänamisest.

Põhiarvsõnad			Järgarvsõnad		
Nimetav	Omastav	Osastav	Nimetav	Omastav	Osastav
<i>üts</i>	<i>üite</i>	<i>üitte</i>	<i>edimäne</i>	<i>edimätse</i>	<i>edimäst</i>
<i>kats</i>	<i>katõ</i>	<i>kattõ</i>	<i>tõõnõ</i>	<i>tõõsõ</i>	<i>tõist</i>
<i>kol' ~ kolm</i>	<i>kolmõ</i>	<i>.kolmõ</i>	<i>kolmas</i>	<i>kolmanda</i>	<i>kolmandat</i>
<i>neli</i>	<i>nelä</i>	<i>.neljä</i>	<i>neläs</i>	<i>neländä</i>	<i>neländät</i>
<i>viis</i>	<i>viie</i>	<i>viit</i>	<i>viies</i>	<i>viierendä</i>	<i>viierendät</i>
<i>kuus</i>	<i>kuvvõ</i>	<i>kuut</i>	<i>kuvvõs</i>	<i>kuvvõnda</i>	<i>kuvvõndat</i>
<i>säidse</i>	<i>.säitsme</i>	<i>säidsend</i>	<i>.säitsmes</i>	<i>.säitsmendä</i>	<i>.säitsmendät</i>
<i>katõsa</i>	<i>.katsa</i>	<i>.katsat</i>	<i>.katsas</i>	<i>.katsanda</i>	<i>.katsandat</i>
<i>ütesä</i>	<i>.ütsä</i>	<i>.ütsät</i>	<i>.ütsäs</i>	<i>.ütsändä</i>	<i>.ütsändät</i>
<i>kümme</i>	<i>.kümne</i>	<i>kümmend</i>	<i>.kümnes</i>	<i>.kümnendä</i>	<i>.kümnendät</i>
<i>ütsõtõist</i>	<i>ütetõist-.kümne</i>	<i>üttetõist-kümmend</i>	<i>ütetõist-.kümnes</i>	<i>ütetõist-kümnendä</i>	<i>üttetõist-kümnendät</i>
<i>kolm-kümmend</i>	<i>kolmõ-.kümne</i>	<i>.kolmõ-kümmend</i>	<i>kolmõ-.kümnes</i>	<i>kolmõ-kümnendä</i>	<i>kolmõ-kümnendät</i>
<i>sada</i>	<i>saa</i>	<i>sata</i>	<i>saass</i>	<i>.saanda</i>	<i>.saandat</i>
<i>tuhad</i>	<i>tuhandõ</i>	<i>tuhandõt</i>	<i>tuhandõs</i>	<i>tuhandõnda</i>	<i>tuhandõndat</i>
<i>.miljon</i>	<i>.miljoni</i>	<i>.miljonit</i>	<i>.miljonis</i>	<i>.miljoninda</i>	<i>.miljonindat</i>
<i>veeränd(ik)</i>	<i>veerändi(gu)</i>	<i>veerändit ~ veerändikku</i>	<i>neläs jago</i>	<i>neländä jao</i>	<i>neländät jako</i>
<i>puul</i>	<i>poolõ</i>	<i>puult</i>	<i>tõõnõ jago</i>	<i>tõõsõ jao</i>	<i>tõist jako</i>
<i>puultõist</i>	<i>poolõtõist-.kümne</i>	<i>puultõist-kümmend</i>	<i>poolõtõist-.kümnes</i>	<i>poolõtõist-kümnendä</i>	<i>puultõist-kümnendät</i>

Asesõnad

Seto **isikulised asesõnad** võivad sarnaselt eesti kirjakeelega esineda lauses kas pikana või lühikesena. Ainsuse isikulised asesõnad on *mina ~ ma' ~ ma' mina*, *sina ~ sa' ~ sa' sina*, *timä ~ tä' tema*, mitmuses *mi(i)' ~ mi' meie*, *ti(i)' ~ ti' teie*, *nimä' ~ nää' ~ nä' nemad*, vt tabel 4.

Kolmanda pöörde isikulised asesõnad on algselt olnud **näitavad asesõnad**. Tänapäeva seto keeles on püsinud läänemeresoome keeltele iseloomulik kolmene näitavate asesõnade süsteem: *soo ~ seo' see (siin)*, *taa' see (seal)*, *tuu' too' (viitab millelegi, mida pole näha või millest on varem räägitud)*, mitmuses *hoo' ~ neo' need (siin)*, *naa' need (seal)*, *nuu' nood*, vt tabel 4. Vastavalt esineb ka kolm **näitavate mäarsõnade** sarja: *siia' siia*, *siih' siin*, *siist' siit*; *taaha' sinna (lähedale)*, *tah' seal (lähemal)*, *tast' sellest, siit (lähemalt)*; *sääl' seal*, *säält' sealt*, *sinnä' sinna*. Peale kohasuhete

väljendavad näitavad asesõnad ja määrsõnad ka kõneldavale viitamise suhteid jutustamisel või tekstis. Näitavaid asesõnu *taa* ja *tuu* saab kasutada ka inimese kohta, kui neile viidatakse, kuid elusolenditest rääkimisel vastab eesti keele asesõnale *ta* ikkagi seto *tä* (mitte *ta(a)*).

Tabel 4. Näiteid isikuliste ja näitavate asesõnade käänamisest.

Ainsus			Mitmus		
Nimetav	Omastav	Osastav	Nimetav	Omastav	Osastav
<i>mina, ma'</i>	<i>mino, mu'</i>	<i>minno</i>	<i>mi(')</i>	<i>mi(')</i>	<i>meid</i>
<i>sina, sa'</i>	<i>sino, su'</i>	<i>sinno</i>	<i>ti(')</i>	<i>ti(')</i>	<i>teid</i>
<i>timä, tä</i>	<i>timä, tä</i>	<i>timmä</i>	<i>nimä', nä(')</i>	<i>näide</i>	<i>näid</i>
<i>śoo ~ seo</i>	<i>śoo ~ seo</i>	<i>śood ~ setä ~ sedä</i>	<i>ńoo' ~ neo'</i>	<i>ńoidõ</i>	<i>ńoid</i>
<i>taa</i>	<i>taa</i>	<i>taad</i>	<i>naa'</i>	<i>naidõ</i>	<i>naid</i>
<i>tuu</i>	<i>tuu</i>	<i>tuud</i>	<i>nuu'</i>	<i>noidõ</i>	<i>noid</i>

Seto keele **enesekohased asesõnad** on *eis' ~ esi'* 'ise', **küsiavad asesõnad** on *kiä* (~ *kes*) 'kes', *kua* 'kes (seal), kumb', *miä* (~ *mis*) 'mis', *kohe ~ kohes* 'kuhu', *koh* 'kus', *kost* 'kust', **umbmäärased asesõnad** on *.kiäki* 'keegi', *.kuagi* 'keegi, mingi; kumbki', *.miäki* 'miski', *.ütški* 'ükski'. Nende kohta esitab näiteid tabel 5.

Tabel 5. Näiteid enesekohaste, küsiavate ja umbmääraste asesõnade käänamisest.

Nimetav	Omastav	Osastav	Sisseütlev	Alaleütlev	Kaasaütlev
<i>eis' ~ esi'</i> 'ise'	<i>.hindä</i>	<i>hinnäst</i>	<i>.hindähe</i>	<i>.hindäle</i>	<i>.hindäga'</i>
<i>kiä</i> 'kes'	<i>.kink(õ)</i>	<i>kedä ~ ketä ~ .kinkõt</i>	<i>.kinkõhe</i>	<i>.kinkõlõ</i>	<i>.kinkõga'</i>
<i>kua</i> 'kes (seal), kumb'	<i>kua</i>	<i>kuvva</i>	<i>.kuvva</i>	<i>.kualõ</i>	<i>.kuaga'</i>
<i>miä</i> 'mis'	<i>.mink(õ)</i>	<i>midä ~ .minkõt</i>	<i>.minkõhe ~ kohe 'kuhu'</i>	<i>.minkõlõ</i>	<i>.minkõga'</i>
<i>.kiäki</i> 'keegi'	<i>.kinkõgi</i>	<i>kedägi</i>	<i>.kinkõhe(gi)</i>	<i>.kinkõlõ(gi)</i>	<i>.kinkagi ~ kingaki</i>
<i>.ütški</i> 'ükski'	<i>ütegi</i>	<i>üttegi</i>	<i>üttegi</i>	<i>ütegiile ~ ütelegi</i>	<i>ütegiiga ~ ütegi</i>

Tegusõnade muutmine

Tegusõnade kaks pööramisviisi

Kunagi on saanud seto keeles pöörata tegusõnu kahel viisil sõltuvalt sellest, kas tegevus oli suunatud lause alusele või sihitisele. Tänapäeval on see võimalik ainult mõne verbiga, nagu *küdsämä* 'küpsetama, praadima; küpsema', vrd *imä küdsä leibä* 'ema küpsetab leiba' ja *leib küdsäs ahoh* 'leib küpseb ahjus'. Sihitisele suunatud tegevuse korral on oleviku ainsuse 3. pöörde vormid lõputa, mitmuse vormides lisandub sufiks *-va* ' ~ *-vä*', nagu *küdsä* 'küpsetab', *küdsävä* 'küpsetavad'. Lause alusele ehk tegijale suunatud tegevuse näitamiseks lisatakse ainsuse 3. pöörde vormile tunnus *-(s)s*, mitmuse 3. pöördes *-(s)se* ' ~ *-(s)sõ*': *küdsäs* 'küpseb', *küdsäse* 'küpsevad'.

Hiljem on kahesuguse verbipööramise tähendus tuhmunud ja tegusõnu pööratakse verbitüve omadustega määratud muutmisviisi järgi. Kolmesilbilisi ja pikemaid tuletusliidetega verbe on hakatud üldiselt moodustama olevikus *s*-lõpuga: *timä ilotõlõs* 'tema lõbutseb', lihtminevikus aga *i*-tunnusest lähtuval kujul: *ilotõli* 'lõbutses'.

Isikuvormid

Ainsuse esimese isiku vormid on seto keeles alati lõputa ja mitmuse esimeses isikus esineb pöördelõpp *-mi* rõhutamisel, vt tabel 6. Kuna see isikulõpp langeb kokku vastava isikulise asesõnaga *mi* 'meie', ei ole enamasti kõnes võimalik eristada, kas verbitüvele järgnev *-mi* on isikulõpp või asesõna. Teises isikus kasutatakse lõppe *-t* ja *-de* ~ *-dõ* nii mitmuses kui ka ainsuses: *sa elät* ~ *eläde* 'sa elad', *ti massat* ~ *massadõ* 'te maksate' (*-t* esineb sagedamini ida- ja põhjasetos, *-de* ~ *-dõ* lõunasetos). Kolmanda isiku vormide moodustus sõltub muuttüübist, mille järgi võib ainsuse 3. pöörde vorm olla lõputa või lõpuga *-(s)s*: *tä vidä haina* 'ta veab heina', *miisõ lahk puid* 'mees lõhub puid', *tä eläs Petserih* 'ta elab Petseris', ning mitmuse 3. pöörde vormis võib esineda lõpp *-va* ' ~ *-vä*' või *-(s)se* ' ~ *-(s)sõ*': *nääd vidävä* 'haina' nad veavad heina', *mehe* 'lahkva' puid' mehed lõhuvad puid', *nää* 'eläse' Petserih' nad elavad Petseris'.

Tegusõna *olõma* 'olema' 3. pöörde vormid on ainsuses *om* (~ *um*) 'on' ja mitmuses *omma* ' ~ *ommava* ' (~ *umma* ') '(nad) on': *tä om kotoh* 'ta on kodus', *nimä omma* 'kotoh' nad on kodus'.

Tabel 6. Seto verbi isikuvormid olevikus (*tulõma* 'tulema', *elämä* 'elama').

	Ainsus	Mitmus
1. isik	<i>ma tulõ</i> <i>ma elä</i>	<i>mi tulõ</i> ~ <i>tulõmi</i> ' <i>mi elä</i> ~ <i>elämi</i> '
2. isik	<i>sa tulõt</i> ~ <i>tulõdõ</i> <i>sa elät</i> ~ <i>eläde</i>	<i>ti tulõt</i> ~ <i>tulõdõ</i> <i>ti elät</i> ~ <i>eläde</i>
3. isik	<i>tä tulõ</i> <i>tä eläs</i>	<i>nä tulõva</i> ' <i>nä eläse</i> '

Isikulõppe kasutatakse seto keeles järjekindlalt ainult kindla kõneviisi oleviku vormides, vrd tingiva kõneviisi ja mineviku vormidega *ti tulõssi* 'tuleksite', *ti tulli* 'tulite'.

Ajad ja kõneviisid

Lisaks ajatunnuseta oleviku vormidele on seto keeles kasutusel lihtmineviku vormid ning täismineviku ja ennemineviku liitvormid. Täis- ja ennemineviku vormid on moodustatud abiverbina toimiva verbi *olõma* 'olema' ja mineviku kesksõna vormide abil, näiteks *ma olõ tulnu* 'ma olen tulnud', *tä om .tulnu* 'ta on tulnud', *nä omma .tulnu* 'nad on tulnud'; *ma olli tulnu* 'ma olin tulnud', *tä oll' .tulnu* 'ta oli tulnud', *nä olli .tulnu* 'nad olid tulnud'.

Lihtmineviku peamine tunnus on *-i*, selle kõrval moodustatakse sõltuvalt muuttüübist ka tunnustega *-(ij)e ~ -(ij)õ*, *-si*, *-(d)se ~ -(d)sõ* vorme: *tulli* 'tulin', *kattõ* 'kadus', *.pelksi* 'kartsin', *.tahtsõ* 'tahtis'. Ainsuse 3. pöördes on mitmes tüübis lihtmineviku tunnuseks tüve lõpul oleva konsonandi peenendus [ʃ], nt *tull'* 'tuli', *kõnõl'* 'räakis'. Mõnes *u-/ü-*tüveliste verbide tüübis ei esildu lihtmineviku tunnus üldse: *tekkü* 'tekkis', *isahtu* 'himumustas'.

Ainsuse ja mitmuse 2. pöördes ning mitmuse 3. pöördes on lihtmineviku tüvele lisatud algselt mitmuse tunnuseks olnud kõrisulghäälik ' [ʔ], vt tabel 7.

Tabel 7. Seto verbi lihtmineviku vormid (*tulõma* 'tulema', *elämä* 'elama').

	Ainsus	Mitmus
1. isik	<i>ma tulli ~ .tulle</i> <i>ma .elli ~ .elle</i>	<i>mi tulli ~ .tulle</i> <i>mi .elli ~ .elle</i>
2. isik	<i>sa tulli' ~ .tulle'</i> <i>sa .elli' ~ .elle'</i>	<i>ti tulli' ~ .tulle'</i> <i>ti .elli' ~ .elle'</i>
3. isik	<i>tä tull'</i> <i>tä .elli ~ .elle</i>	<i>nä tulli' ~ .tulle'</i> <i>nä .elli' ~ .elle'</i>

Tingivas kõneviisis kasutatakse tunnust *-(s)si* kõigis isikutes nii ainsuses kui ka mitmuses: (*ma, sa, tä, mi, ti, nä*) *tulõs(s)i* 'tuleks'. Nimetatud tingiva kõneviisi vormide kõrval saab kasutada ka mineviku kesksõna, seda peamiselt mineviku vormides, näiteks etteheidetes: *sul .tulnu' sinnä jäiä'* 'sul oleks tulnud sinna jääda.'

Käskivas kõneviisis on ainsuse 2. isiku vormide lõpul kõrisulghäälik ' [ʔ]; mitmuse 2. isiku vormid on moodustatud tunnusega *-ge' ~ -gõ' ~ -ke' ~ -kõ'*, vt tabel 8. Soovi väljendava või möönva tähendusega on 1. ja 3. isikus kasutatavad tunnusega *-gu' ~ -ku'* vormid. See tunnus on kasutusel ka eesvokaalsetes sõnades (st ei allu vokaalharmoniale), nii *näku'* 'nätku', *tekkügu'* 'tekkigu'. Mitmuse 1. isikus on soovkõne vormidena kasutusel ka kindla kõneviisi oleviku *mi'*-tunnusega sarnased vormid, nt *.läämi'* 'lähme, mingem', *.oodami'* 'oodakem'. Tunnusega *-gu' ~ -ku'* vorme saab möönvatena kasutada kõigi isikute vormides, need võivad väljendada ka vahendatud kõnelaadi, nt *ti jäägu' .täämbä kodo* 'te jäägu täna koju' (ütles keegi teine).

Tabel 8. Seto käskiva ja möönva kõneviisi vormid (*tulõma* ‘tulema’, *elämä* ‘elama’).

	Ainsus	Mitmus
1. isik	<i>ma tulgu</i> <i>ma elägu</i>	<i>mi tulgu</i> ~ <i>tulõmi</i> <i>mi elägu</i> ~ <i>elämi</i>
2. isik	<i>sa tulõ</i> , <i>tulgu</i> <i>sa elä</i> , <i>elägu</i>	<i>ti tulgõ</i> , <i>tulgu</i> <i>ti eläge</i> , <i>elägu</i>
3. isik	<i>tä tulgu</i> <i>tä elägu</i>	<i>nä tulgu</i> <i>nä elägu</i>

Kaudne kõneviis on seto keeles *v*-tunnuseline, nt *.täämbä tä ollõv kotoh* ‘täna ta olevat kodus’. Algselt on sellised vormid olnud oleviku kesksõnad, mis aga mõnes verbitüübis on kujunenud erinevaks, vrd *.katva* ‘kattev’, *kattõv* ‘katvat’. Uuemal ajal on hakatud kasutama ka kaudse kõneviisi vorme, mis on moodustatud eesti kirjakeelega sarnase tunnusega *-vat* ~ *-vät*, nt *tä elävät .höste* ‘ta elavat hästi’. Kaudset kõneviisi saab kasutada ka umbisikuliselt: *sääl eletävät .höste* ‘seal elatavat hästi’. Vormi *ollõv* ‘olev’ kasutatakse kaudse kõneviisi täismineviku abisõnana koos mineviku kesksõnaga: *naane ollõv .liina .lännü* ‘naine olevat linna läinud’. Jutustamisel on sageli öeldiseks abi-verbite mineviku kesksõna, mis annab edasi kelleltki teiselt kuulnud, nt *paaba elänü viil kavva* ‘eit olevat elanud veel kaua.’

Eitus

Seto keeles ei ole eituses erinevaid isikuvorme, kuid ilmneb eristus oleviku ja mineviku vahel: olevikus kasutatakse eituspartiklit *ei*(’) ~ *õi*(’) ja minevikus eituspartiklit *es* ~ *õs*. Eituspartiklid paiknevad sageli põhiverbi vormi taga ja võivad sellega kokku sulanduda, nt *olõ õi* ~ *olõ-õi* ~ *olõ-i* ‘ei ole’, *olõ õs* ~ *olõ-õs* ~ *olõ-s* ‘ei olnud’. Seejuures võib selline eitust osutav sõnalõpuline silp olla rõhuline. Mõnes uuemas grammatilises vormis on siiski tavalisem eituspartikli asend põhiverbi ees, nt *.täämbä .vihma õi tulõvat* ‘täna vihma ei tulevat’. Käskivas kõneviisis kasutatakse keeldsõnu *ar*’ ~ *är*’ ‘ära’, *arkõ*’ ~ *ärke*’ ‘ärge’ ja *arku*’ ~ *ärku*’ ‘ärgu’. Eitust saab väljendada nii isikulises tegumoes kui passiivis, kõigis kõneviisides ja grammatilistes aegades, vt tabel 9.

Umbisikuline tegumood

Umbisikulise tegumoe ehk passiivi vormides lisatakse tunnusele *-(t)ta* ~ *-(t)tä*, ainsuses esineb lõpp *-s(s)*, mitmuses *-(s)se*’ ~ *-(s)sõ*’, vrd *.leibä tetäs* ‘leiba tehakse’ ja *leevä tetäse*’ ‘leibasid tehakse’. Mõnikord lisatakse mitmuse 3. pöörde lõpp ka mineviku tunnusele *-(t)ti*, nt *tarõ*’ *tettivä*’ *.ümbre* ‘majad ehitati ümber’.

Tabel 9. Seto eitavad verbivormid (verbist *tulõma* 'tulema').

Kõneviis	Aeg / Isik	Isikulised vormid	Umbisikulised v.
Kindel	olevik	<i>tulõ-õi'</i>	<i>tulla-ai' ~ tulda-ai'</i>
	minevik	<i>tulõ-õs</i>	<i>tulla-as ~ tulda-as</i>
	täisminevik	<i>olõ-õi' tulnu'</i>	<i>olõ-õi' tult(u)</i>
	enneminevik	<i>olõ-õs tulnu'</i>	<i>olõ-õs .tult(u)</i>
Tingiv	olevik	<i>tulõs(s)i-õi'</i>	<i>tullas(s)i-õi'</i>
	minevik	<i>tulnu-us, olõs(s)i-õi' .tulnu'</i>	<i>olõs(s)i-õi' .tult(u)</i>
Käskiv	1. isik	<i>(ma, mi) arku' tulgu'</i> <i>~ tulgu-i'</i>	<i>arku' .tuldagu'</i> <i>~ .tuldagu-i'</i>
	2.i. ainsus 2.i. mitmus	<i>ar' tulgu' ~ tulgu-i'</i> <i>arkõ' tulgõ' ~ tulgu-i'</i>	
	2. isik	<i>(ta, nä) arku' tulgu'</i> <i>~ tulgu-i'</i>	
Kaudne	olevik	<i>õi tulõvat</i>	<i>õi .tuldavat</i>
	täisminevik	<i>õi olõvat tulnu'</i>	<i>õi .oldavat tult(u)</i>

Käändelised verbivormid

Seto käändelised verbivormid on **kesksõnad** ehk partitsiibid, millel on isikulised ja passiivsed vormid nii olevikus kui ka minevikus, ning **tegevusnimed** ehk infinitiivid. Tegevusnimedel on ka käändevorme. *da*-tegevusnimel on seesütleva käände vorm ehk *des*-vorm, mis on setos *h*-lõpuline; *ma*-tegevusnimel on peale põhivormi, mille sisseütlevast käändest lähtumist näitab vahelduvalt lisatav lõpp *-he*, nt *tulõmahe* 'tulema', veel seesütleva, seestütleva ja ilmaütleva käände vormid, vt Tabel 10.

Tabel 10. Seto käändelised verbivormid (*tulõma* 'tulema', *elämä* 'elama').

Kesksõnad		
Isikulised	Olevik	<i>tul(l)õv, el(l)äv</i>
	Minevik	<i>tulnu', elänü'</i>
Umbisikulised	Olevik	<i>.tuldav, eletäv</i>
	Minevik	<i>tult, elet</i>
Tegevusnimed		
<i>da</i> -tegevusnimi	<i>tulla', ellä'</i>	
gerund	<i>tullõh, elleh</i>	
<i>ma</i> -tegevusnimi	(sisseütlev)	<i>tulõma(he), elämä(he)</i>
	seesütlev	<i>tulõmah, elämäh</i>
	seestütlev	<i>tulõmast, elämäst</i>
	ilmaütlev	<i>tulõmalda', elämäldä'</i>

Oleviku kesksõnad käänduvad kõigis käänetes, mineviku kesksõnadel on erinevad ainsuse ja mitmuse vormid, vrd *väits om .kaonu* 'nuga on ladunud' ja *väidse' omma' .kaonu* 'noad on kaotatud', *väits om .kaotõt* 'nuga on kaotatud' ja *väidse' omma' .kaotõdu* 'noad on kaotatud'. *v*-lõpuliste oleviku kesksõnade kõrval on sarnase kasutusega ka tegijanime tunnusega *-ja ~ -jä* moodustatud vormid, nt *.haudja* 'hauduv (kana)', *.kiskjä (elläi)* 'kiskuv (loom), kiskja'.

Mineviku kesksõnal on *s(t)*-lõpuga saava käände vormid, mida kasutatakse lõpetatud tegevuse osutamiseks: *tüü sai tettüs* 'töö sai tehtud', *lats sa söönüst* 'laps sai söönuks'. Mineviku kesksõna kasutatakse seto keeles peale liitaegade moodustamise mitmel viisil kõneviiside ja modaalsuse väljendamisel. See esineb üksinda öeldisena nii tingivas kui ka kaudses kõneviisis (vt eespool) ja erinevate suhtlustaotluste puhul, näiteks väljendamaks etteheidet, nt *.tulnu' eelä' kodo* 'oleksid pidanud eile koju tulema', *ülnü' sis õkva* 'oleksid pidanud kohe selgelt välja ütleva'.

Tegevusnime *des*-lühend osutab lauses nii alistatud tegevust, nt *meeliskitsih aša' tulõva' .miilde* 'meenutades asjad tulevad meelde', kui ka lause põhitegevuse laadi, nt *ikkõh tä halaś .kaonut .aigu* 'nuttes ta kahetses kadunud aega ~ aegu'.

ma-infinitiivi kohakäändelised vormid osutavad tegevuse suunatust: *läts .laulmahe* 'läks laulma', *oll' .laulmah* 'oli laulmas', *tull' .laulmast* 'tuli laulmast'. Mitmed *ma*-infinitiivi ilmaütleva käände vormid on muutunud iseseisvaks mäarsõnaks, nagu (*ette*).*kaemalda* 'ettevaatamatu, ettevaatamatult', *.lõpmalda* 'lõpmata, väga palju', *.ütlemälda* 'ütlemata, tohutult'.

Seto sõnamoodustus

Seto sõnamoodustuse peamised viisid on liidete abil uute sõnade tuletamine ja liit-sõnade moodustamine. Mõlemad viisid on seto keeles väga tavalised ja rikkalike võimalustega.

Sõnatuletus

Seto keeles on püsinud soome-ugri keeltele omane rikkalik sõnatuletus. Lisaks iidsetele läänemeresoome tuletusviisidele on kasutusele võetud ka uusi liiteid, et väljendada täpsemalt sõnade tähendusi. Sõnatuletuse elujõudu seto keeles näitab seegi, et tuletisi moodustatakse tihti ka uute laentüvedega. Mitmekesine on sõnade tuletamine nii noomenite, verbide kui ka määrsõnadega. Järgnevalt esitame näited sagedasematest seto tuletusliidetest sõnaliigiti.

Nimisõnatuletus

Seto nimisõnatuletuses on kasutusel kümneid erinevaid liiteid, mida rakendatakse erinevate nimisõnade moodustamisel.

Teonimetused on tuletatud reeglina tegusõnade tüvedest ning seetõttu väljendavad tegevust tähistavaid sündmusi, nagu *mine-* ~ *minõ-*tuletised: *.asklõminõ* 'askeldamine, talitamine', *eebataminõ* 'ebausu pidamine, ebask', *sõnominõ* 'sõnadega arstimine, sõnumine'; *us-* ~ *üs-*tuletised – *häälightsüs* 'silitus, silitamine', *kärmästüüs* 'kärmus, usinus', *.käändüs* 'käänak', *.saldus* ~ *.saldüüs* 'hoolimine, armastus', *tehrütüüs* 'tervitus, teretus', *.vihklus* 'võitlus'; *eh-* ~ *e'-* ~ *õh-* ~ *õ'-*tuletised: *kääneh* ~ *kääne* 'käänak', *päädeh* ~ *pääde* '(vöö) ots', *vannõh* ~ *vannõ* 'vanne, tööts'; *k-*tuletised: *astak* ~ *astak* ~ *astuk* ~ *astõk* 'astumine, samm', *ettekaek* 'ettevaatus, ettenägelikkus', *rutak* 'rutt, kiirustamine'; *ng-*tuletised: *kistang* 'kustumine, lõpp, loojang', *kütäng* ~ *kütäng* 'kütmine, kütmissaeg', *sadang* 'kosk, veelanguskoht; kukkumine'; *na-* ~ *-nä-*tuletised: *.kärknä* 'kärगतus; kärkimine, tüli', *.mütsknä* 'mütsumine', *.tiksnä* 'tiksumine, prõksumine', *.viuhkna* 'vihin, vehkimine'; *in-*tuletised: *errin* 'virin', *kõkin* ~ *kõkin* 'kõkutamine, vaikne naer', *tsikin* 'sidin, siutsumine' jms.

Tegijanimetused väljendavad tegevuse sooritajat või selle kesket osalist. Tegusõnade tüvest saab tegijat üldiselt moodustada *ja-* ~ *jä-*liitega, nagu *hoolõndaja* 'eestkostja', *kogohaja* 'koguja, ihnur', *nakahaja* ~ *nakahtaja* 'tulinorija', *tututaja* 'vaenukägu, toonekägu'. Lõpukao tõttu võib tegijanimi liide olla nimetavas käändes ka *-ij*, nt *näkij* 'tunnistaja, käemees', *minnij* ~ *minijä* 'minia, pojanaine', *soolatekij* ~ *soolategijä* 'maa-arst, nõid'. Lisaks on kasutusel mitmeid tegijat markeerivaid tuletusliiteid, nt *-läne* ~ *-lanõ*: *.kiustlanõ* 'jonnakas, kiuslik inimene', *.mürkläne* ~ *.müütläne* 'sõna-kehv, tuim inimene', *tigalanõ* 'tihane', *tigolanõ* 'põrguline, sunnik', *vahalanõ* ~ *mehiläne* 'mesilane'; *-line* ~ *-linõ*: *hähkiline* ~ *hähäline* 'pulmaline', *ilmalinõ* ~ *ilmulinõ* 'maine olevus; ringihulkuja', *istõlinõ* 'pruudialine sugulane, ühisketrusest osavõtja',

nännäline 'rinnalaps, imik', *tatilinõ* 'seeneline'; **-nik**: *.hootnik* 'himuline, himustaja', *.kuulnik* 'kooliõpilane', *käsinik* 'kämees, käendaja', *peräsnik* 'karjuse abiline, karja taga käija', *.puutnik* 'poemees', *.püsnik* 'püssimees, jahimees'; **-ik**: *kaasik* 'pulmalaulik', *liblik* ~ *librik* 'liblikas', *mõtsik* '(luteriusuline) eestlane', (*tuulõ*).*viskrik* 'tuulispask, tuulispea', *videlik* 'laisk inimene, laiskvorst'; **-nd** ~ **-nd'**: *kasvand* 'kasuvanem', *nulgaesänd* 'piirkonnavanem', *pagand'* 'kuramus, kirumissõna', *sajaimänd* 'pulmalaulik'.

Mõne tegijaliitega tuletistel on halvustav varjund: **-sk** *heresk* ~ *herosk* 'edev inimene, kergats', *labask* ~ *lobask* ~ *ladrask* 'lobiseja, latatara', *räämäsk* 'kasimata inimene', *videsk* 'laiskvorst, vedeleja'; **-ts** ~ **-ts'**: *kükäts* 'kükitaja', *nohkats* 'nohik', *poluveerits* ~ *puluveeretis* 'segarahvusest inimene; pooleusuline', (*tikõ*)*velits* 'vanakuri, põrguline', *äiis* 'kurat'; **-ar'**: *joobar'* 'joodik, sul', *piigar'* 'viripill', *tuustar'* 'sasipea, salkus inimene'; **-ur'**: *joobur'* 'joodik', *.kiidsur'* 'hinkuja', *kiiur'* 'kapsa juurepõletik'.

Tulemus- ja objektinimetused tähistavad nähtusi ja objekte, mis on tekkinud tegevuste ja projektide tagajärjel. Selles rühmas on iseloomulikud näiteks **us-** ~ **üs-** tuletised: *.luutus* 'pesamuna, alge', *mässätüs* 'vigur, temp', *.präätüis* ~ *.präätiis* 'ketrus, ketrustöö', *puhus* 'nõidus (soolale puhumise ja loitsu abil)'; **mes-** ~ **mõs-** ~ **mäs-** tuletised: *tsälkmes* ~ *tsälkmes* 'tärke', *tukmõs* 'peerulõmmu südamik; peeru põlemata ots', *pidermäs* 'rehepulk'; **m-** tuletised: *katim* ~ *kattim* 'kate, tekk', *latam* ~ *latõm* 'lade, laiali laotatud viljakiht', *puuvõisim* 'puuõli', *sulõm* ~ *sullõm* 'tõke ojas'; **rm(u)-** tuletised: *koerm* ~ *.koermu* 'konnakudu', *kudõrm* 'kudemispaik, konnakudu', *pisõrm* ~ *pissõrm* 'piisk, tulesäde'.

Vahendinimetused tähistavad asju, mille abil tegevusi sooritatakse. Neid moodustavad liited on nt **-its** ~ **-ets**: *kepetis* '(peenike) kepp', *klehits* 'võrgukudumise nõel', *lääbits* 'ravipulk', *masilits* 'tõrvik'; **-nd**: *pirand'* 'pirrukimp, peerutuli', *tõrand* 'tõrvas, tõrvane puutükk', *tsakand'* 'ahjuhark' **-kas**: *ledenkas* ~ *nedelkas* 'adratald', *kostkas* 'viisuluda, luu- või puunõelik', *piirikas* 'pügalapulk', ning eriti vene laensõnades **-ka**: *ledenka* ~ *ledenka* '(palgi)kelk', *peelka* 'puust kühvel', *.piilka* 'pügalapulk', *.tõorka* ~ *tõorka* 'riiv', *.vaalka* 'kalasi; (taigna)rull'.

Koha- ja ajanimetused määratlevad sündmuse asjaolusid. Seto kohatuletiste liiteid on nt **-sto** ~ **-stõ** ~ **-stu** ~ **-stii**: *kivestii* 'kivine koht', *lepistii* ~ *lepistõ* 'lepik', *toomistu* ~ *toomistu* 'toomik, toomingasalu', *vitsistii* 'võsa, põõsastik'; **-stik**: *haavistik* 'haavik', *kannastik* ~ *kannustik* 'raiesmik', *kivestik* 'kivistik, kivine koht', *kõivastik* ~ *kõivistik* ~ *kõostik* 'kaasik', *paistik* ~ *paiustik* 'pajuvõsa', *räbestik* ~ *räestik* 'tihe võsa, padrik', *tammistik* 'tammik'.

Omaduse nimetused on enamasti tuletatud omadust väljendavates tüvisõnadest ning tähistavad omadusi ja nähtusi. Neid moodustatakse põhiliselt **us-** ~ **üs-** tuletistega, nt *.jämtiis* 'jämedus', *.hüvvüis* 'varandus, küllus', *pattius* ~ *patjus* 'paksus, tihedus', *pittus* 'pikkus, kestus', *.vaibus* 'vahedus, teravus'. Omaette allrühm on siin (**h**)*hus* ~ (**h**)*hüs-* tuletised: *halõhus* 'haledus, kaastunne', *lagõhus* 'lagedus', *magõhus* 'maius, magusus', *sagõhus* 'sagedus, tihkus'.

Seto keelele on iseloomulik rohke **hellitusliidete** kasutus, nagu see on nii ka balti ja slaavi naaberkeeltes. Kõige tavalisem on tuletusliite **-kene** ~ **-kõnõ** lisamine nimisõna omastava käände kujulisele tüvele: *.huukõnõ* 'mära, märakene', *roimõkõnõ* 'pisikene

ese v olend, mutukas', .säantsekene 'selline väike', tsipakõnõ 'kanapoeg, tibu'. Selle kõrval on kasutusel ka **-kanõ ~ -käne**: hahekanõ 'aovalgus', lõivokanõ 'lõoke', pikkäne 'pikne', poisokanõ 'poisikene'. Hellitava tähendusega võivad olla ka **ne- ~ nõ**-liitelised sõnad: imene 'emake', herräne 'härrake', latsõnõ 'lapseke, lapsik', varsanõ 'varsake, varsaeline', ja samuti tuletised liitega **-ko**: pääsko ~ pääško 'pääsuke', sisko 'ööbik', tsuko 'musi'.

Rohkesti on ka **hoidjakeele** sõnu, kus enamasti peenendatud tüvekonsonandile liitub **-o ~ -õ ~ -u ~ -ü**: hudõ ~ suõ ~ tsudõ ~ tsüdsõ 'hunt', kidõ ~ kilõ 'kitseke', kudõ 'kanake', pääsõ 'pääsuke', sõssõ ~ sõssõ 'õeke', tsillo 'tilluke', tiidõ 'kiisu, kass', vellõ 'vennas'. Ka **ik**-liitel võib olla hellitav tähendus: kivik 'kivike', kuklik 'kakuke', kutsik 'kutsikas', maimik 'kalamaim', põdrik 'noor põder', utik 'emane lambatall'.

Omadussõnatuletus

Seto keeles on omadussõnade tuletus tavatult rikkalik, olles sellisena silmapaistev kõigi maailma keelte hulgas. Omadussõnaliiteid annavad sageli edasi mitmesuguseid väiksemaidki tähendusvarjundeid. Tavalisemad seto omadussõnaliited on järgmised:

-ne ~ -nõ: helkäne 'hele, kirkas', helläne 'hell, tundlik', nügäne 'nüüdne, praegune', valunõ 'valge', õigunõ 'õige, tõepärane'; **a**-mitmuse tüvega on nt kinganõ 'künklik', rutanõ 'rutuline', tükäne 'tükiline', selle liite abil tuletatakse omadussõnu ka uuematest laensõnadest: tooklanõ 'klaasist, klaasine', tsuudanõ 'imelik', tumananõ 'udune, sombune', veesäne 'värske'; **-janõ ~ -jäne**: kiskjäne 'kisklik, keerdu (puu)', kulõjanõ 'luitunud, pleekinud', ruudjanõ 'roodjas', tiumjäne 'tumedavõitu'; **-manõ ~ -mäne**: lähemäne 'lähedane, lähedal elav', mäemäne 'ülemine, pealmine', sagamanõ 'taoline, sugune', vaihmanõ 'keskmine, vahemine', viirmäne 'veermine, äärmine'; **-skanõ ~ -skäne**: inniskäne 'ennistine, äsjane', rootskanõ 'rootsuline, rootsudest'; **-kanõ ~ -käne**: korukanõ 'kõrgune', lühkukanõ ~ lühkäne 'lühikene', peenikäne 'peenike, kõhn, serpikanõ ~ serpkanõ 'kandiline, tahuline'; **-likanõ**: hanklikanõ 'konksuline, kidaline', harglikanõ 'haraline', jutlikanõ 'triibuline', kiirdlikanõ 'keerdu, keeruline', serblikanõ 'tahuline', tähtlikanõ 'tähniline', uuslikanõ 'õõnsusi v uurdeid täis'; **-skine ~ -skinõ**: hiidüskine ~ heidüskine 'pelglik', inneskine 'äsjane, eelmine', prantsuskinõ 'prantslaslik, peen'; **-line ~ -linõ**: halõline ~ hallõline 'hale, kaastundlik', iloline ~ ilolinõ 'rõõmus, lauluhimuline', kiroline ~ kirolinõ 'muustriline, kirjatud', tsibrolinõ 'sakiline, kortsuline', tühõline 'tühipaljas, puruvaene'; **-na ~ -nä** – see liide on levinud laensõnadega: moosna 'hea, mõnus, tore', neesna 'nõrk, õrn, hellik', praavna 'tubli, korralik, ilus', tseesna ~ seesna 'aus, õiglane', veerna 'õige, tõene';

-lik: hillalik 'aeglane, pikaldane', kehnalik 'kõhn, kõhetu', kinalik 'uhke', kodolik 'kodune, oma pere vaheline', selle liitega osutatakse ka omaduse piiratust: ahtalik 'kitsavõitu', harvalik 'harva- v hõredavõitu', häälik 'heapoolne, pai', kalõlik 'kalgi-võitu', kergelik 'kerglane'; **-ik**: allik 'alandlik, allaandlik', kaarik 'kaarjas, kõver', meelik 'meelepärane, meeldiv', nährik 'vintske, sitke', rähmik 'kirju, tähniline', ka rähmik 'tüse, tugev', tsäbrik 'kahar, lokkis'; **-ak ~ -äk**: heidäk 'kartlik, kergesti heituv', helläk 'hellitatud, hellik', hilläk ~ hilläk 'aeglane, tasane, saamatu';

-jas ~ -jäs: *.hahkjas* 'hallikas', *.kikjas* 'kõrgivõitu, uhkeldav', *.kuivjas* 'kõhn, kuive-tunud', *.valsjas* 'valkjas, hele', *.verpjäs* 'punakas' – nagu näited osutavad, näidatakse ka selle liitega omaduse piiratud esinemist; **-(l)as ~ -(l)äs:** *.ebläs* 'eblakas, kergemeelne', *.häbeläs ~ häbeläs ~ .häüläs* 'häbelik', *.kohelas ~ puhlas* 'kohev, kobe', *.voolas* 'kiire-vooluline'; **-es ~ -õs:** *.keeves* 'kärme, erk', *.kikeś* 'kõrk, ülbe', *.kirgõs* 'erk, kõdikartlik', *.toorõs* 'toores';

-du ~ -dü ~ -tu ~ -tü – märgivad omaduse puudumist: *.häüdü* 'häbitu, häbematu', *.imedü ~ imetü* 'inetu, imelik', *.jäledü* 'inetu, hirmus', *.perädü* 'tohtu, päratu', *.ramõdu ~ ramõhtu* 'rammetu, roidunud', *.ärädü* 'inetu, näotu'; **-u' ~ -ü':** *.jämü' ~ jämmü'* 'jämēdune', *.koru' ~ korru'* 'kõrgune', *.laiu'* 'laiune', *.lühü'* 'lühike, üürike', *.piu'* 'pikkune', *.suuru'* 'suurune', *.vahnu'* 'vanune'.

Ajaloolistele kesksõnatunnustele *-va ~ -vä* ja *-ja ~ -jä* vastavad samakujulised oma-dussõnaliited: **-va ~ -vä:** *.kõdriva ~ kõdõrva* 'kaunarohke; kaunadega', *.käuva* 'käidav, sobilik, kõlbulik', *.vuulva* 'kiirevooluline'; see liide esineb ka laensõnalise tüvega omadussõnades, nagu *.kudrava* 'kähär, lokkis', *.poorva* 'kangekaelne, vastaline'; **-ja ~ -jä:** *.helkjä* 'kiirgav, särav', *.häbendelejä* 'häbelik', *.nakahaja ~ nakahtaja* 'külge-hakkav, nakkav', *.segändjä ~ segändjä* 'vahelduv (ilmast)', *.sündjjä* 'paslik, sobiv'.

Määrsõnatuletus

Määrsõnad tähistavad sündmuse erinevaid asjaolusid ning vastavalt saab määrsõnu rühmitada ka viisi-, suhte-, seisundi- ja muudeks määrsõnadeks. Määrsõnadega väljen-datakse ka nähtuse määra, lisades vastava liite keskvärde tunnusega tüvele (nt *.rutopahe* 'kiiremini'). Seto keeles on eriti palju viisimäärsõnade tuletustüpe ja liiteid.

Viisimäärsõnade peamised seto tuletustüübid on järgmised:

uisi- ~ üisi-, usi- ~ üsi-tuletised: *.arvuisi ~ .arvusi* 'piisavalt, arukalt', *.ilmuisi ~ .ilmusi* 'avalikult, ilmsi', *.kumbuisi* 'kombel, viisil', *.mõistuisi* 'mõistlikult', *.parahusi ~ parahuisi ~ .parruisi ~ .parrusi* 'parasjagu, parajal määral', *.väelüisi ~ .väelüsi* 'vägisi, vastu tahtmist';

ste- ~ stõ-tuletised: *.ainustõ* 'hädasti, pakiliselt', *.armustõ* 'armsasti; lahkelt, lõivostõ' 'lõo kombel, rõõmsalt', *.padastõ* 'tihedasti, paksult', *.säädüste* 'õigesti, asjakohaselt', sel viisil on tuletatud sõnu ka uute laentüvedega: *.kriimistõ* 'tigidalt, vihaselt', *.kruutastõ* 'virgalt, tragilt', *.poldastõ ~ poldastõ* 'pudinal, ebaselgelt'; **-uiste ~ -uistõ-**tuletised: *.parruistõ ~ .parrustõ* 'parajalt', *.vagahuistõ* 'vaikselt'; **keiste- ~ kõistõ-**tuletised: *.ahtakõistõ* 'kitsukeselt', *.hilläkeiste* 'aeglaselt, vaikselt, õrnalt', *.peeñokõistõ* 'peeni-keselt', **st-**tuletised: *.hindäst* 'omaette, iseenesest', *.kõõst ~ kõõst* 'ainult, kõigest', *.vaguvast* 'asjata', *.äinüist* 'hädasti, väga';

miisi-tuletised: *.aplamiisi* 'kiiresti, hoolimatult', *.kargamiisi* 'karates, hüpates', *.kumpmiisi* 'kompamisi', *.mõistmiisi* 'arukalt, mõistusega' – selles tüübis on sageli tuletusaluseks verbitüvi; vahelduvalt *miisi-*tuletistega esinevad **mistõ- ~ miistõ-**tule-tised: *.aplamiistõ* 'kohe, kiiresti', *.kumpmistõ* 'kompamisi';

-he ~ -hõ-tuletised – kõige sagedasem viisiadverbide tüüp setos: *alatohe* 'alandlikult', *armahe* 'armsasti, lahkesti', *hindähe* 'omaette, iseeneses', *kabusahe* 'korralikult, ilusasti', *.säädssähe ~ .säätssähe* 'sobivasti, korralikult', *.taitsahe* 'arukalt, viisakalt', *.vuulvahe* 'kiiresti, kiirevooluliselt', ka enamik uute laentüvedega viisiadverbe kuulub sellesse tüüpi, nt *hiitrahe* 'kavalalt', *.loohvkahe* 'ladusalt, osavalt', *.ploodnahe* 'tihedalt, kindlalt', *.roovnahe* 'võrdselt', *.tseesnahe ~ .seesnahe* 'ausalt, kombekalt', *veesselähe ~ vesselähe* 'lõbusalt, rõõmsalt, lustiliselt'; *he*-liidet lisatakse ka rõhutamiseks *tse- ~ tsõ-*määrsõnadele, nii on tekkinud *tsehe- ~ tsõhe-*tuletised, nt *asutsõhe* 'räpaselt', *hääsätsehe* 'ilasel', *.höstehe* 'hästi', *virgastõhe* 'ruttu, virgalt';

lt-tuletised: *hämmelt* 'niiskelt, (pool)märjalt', *keselt* 'keskpäraselt, keskmist viisi', *meelikalt* 'meelitavalt; meeldivalt', *.oigõlt* 'leigelt, jahedana', *padalt* 'paksult, tihedalt, rõõhalt' rõõsalt; toorelt', *.silmjält* 'otsejoores, linnulennult' – *lt*-viisimäärsõnad ei ole seto keeles siiski samavõrd levinud kui *he-* ja *ste-*liitega tuletised;

lla'- ~ llä'--tuletised: *.kerkellä* 'kohevil; elevil', *kibinellä* ~ *kibinõlla* 'värinal, väri-sedes', *roohlalla* 'kohevil, kohevalt', *tsirinellä* ~ *tsirinällä* 'sirinal, solinal', *uuri-kõlla* 'uurakil, urvakil'; **le- ~ -lõ-**-tuletised: *kissile* 'kissis, pilukil', *pundsulõ* ~ *.puntsilõ* 'pungil', *pussilõ* ~ *põssilõ* 'mossis, tusaselt', *tuurilõ* ~ *upilõ* 'upakil'.

Keskvõrdes alussõnaga on tavalisemad järgmised viisimäärsõnad: **bahe- ~ bähē-**-tuletised: *alabahe* 'kehvemalt', *kinebähē ~ kinäbähē* 'kenamini, ilusamini', *rutubahe ~ rutopahe* 'rutem, kiiremini', *tasõbähē ~ tasõbahõ* 'aeglasemalt, pikaldasemalt'; **ppa- ~ -ppä-**-tuletised: *hellätseppä* 'ettevaatlikumalt, hellemalt', *.kallippa ~ .kalleppa* 'kallimalt', *kibõhõppa* 'kiiremini', *kilõhõppa ~ killõhõppa* 'kõrgemalt (hääle kohta)', *.tait-sappa* 'mõistlikumalt, arukamalt', *veerüsappä* 'ladusamalt'.

Kasutusel on ka mitmeid teisi intensiivsust osutavaid tuletisi, nt liidetega **-bihe ~ -behe**: *rutubehe ~ rutubihe ~ rutobehe* 'rutem, kiiremini', *targõbihe ~ targõbehe* 'targemini, arukamalt', **-bast ~ -bäst**: *rutubast* 'rutem, kiiremini', **-bakõistõ ~ -bäkeiste**: *.taitsabakõistõ* 'mõistlikumalt, targemalt', **-busi**: *rutõbusi* 'rutem, kiiremini', **-bidi**: *targõbidi* 'targemini, arukamalt'.

Jaotuslikud määrsõnad tähistavad sündmuse asjaolude (aeg, koht, määr jms) regulaarset kordumist või jaotumist. Neid väljendavad seto keeles vastavalt **idi- ~ ide- ~ idõ-**-tuletised: *.aigidõ* 'aegu, aegadel', *päävitsidi ~ päävitsidõ* 'päeviti, päevadel', *.üüside ~ .üüsiidi ~ .üüsidõ* 'öösiiti'; **keisi-, kese-, keske-**-tuletised: *.ütsäkeisi* 'üheksakesi', *.kõikekese ~ .kõikikese ~ .kõikmikesi* 'mitmekesi, paljukesi', *kuvvõkeske* 'kuuekesi', *.ütsäkeske* 'üheksakesi'.

Suhtemäärsõnad väljendavad sündmuse ruumilisi või muid füüsilisi asjaolusid. Nende tähistamiseks on kasutusel samuti mitmeid erinevaid tuletusviise:

(t)sillä' ~ (t)sellä' ~ (t)sõlla'-tuletised: *kükisillä* ~ *küküsellä* 'kükakil', *putassõlla* 'pudenemas', *rinnatsilla* ~ *rinnatsõlla* ~ *rinnotsõlla* 'kõrvuti, reastikku, rinnutsi'; sellised tuletised väljendavad ka ajasuhteid: *järetsellä* 'järgemööda, järjest', *äkitsellä* 'äkki, äkitselt'; **lle(') ~ lli(')**-tuletised: *kühmätsille* 'küürakil, küürus', *ripakõlli* 'rippu; ripakil';

lde ~ *ldõ*-tuletised: *kõtuldõ* 'kõhuli', *nulgõldõ* 'nurgeti', *piudaldõ* 'pikuti; rööbiti', *upildõ* 'upakil, upakile', *urvildõ* 'urvakil, urvakile', *vesilde* 'vettpidi'; *müsi*-tuletised: *loogõtamiisi* 'kaares, kaarjalt', *nulgatamiisi* 'nurgeti'. *ristetämiisi* 'ristamisi', *vaeldamiisi* 'vaheldumisi'; *sseh* ~ *ssõh* ~ *ssih*-tuletised: *essüsseh* 'eksiteel, eksituses', *kullusseh* ~ *kullussõh* ~ *kullussih* 'peidus; kuuldekaugusel, kättesaadaval', *käküssih* ~ *käküsseh* 'peidus'; *tsikku* ~ *tsikko*-tuletised: *kõrvitsikku* ~ *kõrvõtsikku* 'kõrvuti, järjestikku', *ristitsikku* ~ *ristetsikku* 'ristamisi, ristakuti', *vastatsikku* 'vastakuti, vastastikku'.

Seisundimäärsõnad kirjeldavad sündmust osaliste või objektide seisundi või omaduste kaudu. Siin on seto iseloomulikumat tuletustüübid: *kalla'* ~ *kellä'* ~ *kõlla'*-tuletised: *harokalla'* 'harali', *irvikellä'* 'praakil, paakil', *längükõlla'* 'längus, viltu', *putakõlla'* 'pudenemas, rase', *upikalla'* ~ *upikõlla'* 'upakil, kummargil'; *valla'* ~ *vellä'*-tuletised: *helõvalla'* 'liikvel, minekuvalmis', *herivellä'* 'poolärkvel', *ihovalla'* 'ihulikult, kehalisel kujul', *kidsõvalla'* 'poikvel'.

Seto keeles on iseloomulik moodustada mitmesuguseid määrsõnu ka ajalooliste käändelõppudega, mis on tihti püsinud määrsõnades vanemal kujul. Seto käändevormilistest määrsõnadest esitab ülevaate tabel 11.

Tabel 11. Seto käändevormidest kujunenud määrsõnu.

Kääne	Näited
Nimetav	<i>mõnikõrd</i> 'mõnikord', <i>perädi</i> 'tohtu', <i>pisu</i> 'pisut', <i>.õkva</i> 'kohe, otse'
Omastav	<i>kõrra</i> 'kord; natuke', <i>õdagu</i> ~ <i>õdago</i> 'õhtul', <i>ülekäe</i> 'ülekäte'
Osastav	<i>tuultpuult</i> 'sealtpoolt', <i>ummapääd</i> 'omapead', <i>üttemaid</i> 'otsemaid'
Sisseütlev	<i>.hillä</i> 'pikkamisi, vaikselt', <i>.lahki</i> 'lahku, laiali', <i>.õigõhe</i> 'õieti, õigesti'
Seesütlev	<i>pargihna</i> 'parves', <i>kirgih</i> 'kikkis', <i>kundõh</i> 'kannul', <i>käkih</i> 'peidus'
Seestütlev	<i>.keskest</i> 'keskelt, seast', <i>kõgõst</i> 'ainult, kõigest', <i>noorõst</i> 'noorena'
Alaleütlev	<i>.kotsilõ</i> 'juurde, kohale', <i>külele</i> 'kõrvale, suunda', <i>maisõlõ</i> 'maismaale'
Alalütlev	<i>.väelä</i> 'vägisi', <i>kissil</i> 'kissis, pilukil', <i>kostõl</i> 'võõrusel, külas'
Alaltütlev	<i>piudaldõ</i> 'pikuti', <i>kuhalt</i> 'kohemaid', <i>päältkaoit</i> 'pealiskaudselt'
Saav	<i>.andis</i> ~ <i>.andist</i> 'andeks', <i>purus</i> ~ <i>purust</i> 'puruks, katki', <i>ülest</i> 'üles'
Rajav	<i>kooni</i> 'kuni', <i>.kõõni</i> 'koguni, kõige', <i>meeni</i> 'kuni', <i>saani</i> 'saadik'
Olev	<i>edikuna</i> 'millalgi', <i>kuna</i> 'millal, kunas', <i>.tervehnä</i> 'tervena'
Kaasaütlev	<i>jalaga</i> 'jalgsi', <i>kõrraga</i> 'ühekorraga, äkki', <i>vooriga</i> 'kohe, korraga'
Ilmaütlev	<i>asalda</i> 'asjata', <i>.ilmotsalda</i> 'lõpmata, väga', <i>.kistumalda</i> 'tohtult'
Viisiütlev	<i>hulgõ</i> 'hulgakesi', <i>kuusi</i> 'kuuekesi', <i>palo</i> 'tükiviisi', <i>pargõ</i> 'salgana'

Tegusõnatuletus

Ka seto tegusõnade tuletamine on mitmekesine. Verbiliidete abil saab väljendada tegevuse seost selle tegija ja tegevuse objektiga ning laadi. Tüvele liite lisamine sageli ei muuda tegusõna põhitähendust, vaid täpsustab tegevuse toimumise viisi. Erinevate liidete abil rõhutatakse tegevuse ainukordsust või kestvust, intensiivsust või enesekohasust, lõpetatust jm.

Ühekordset või lühiajalist tegevust väljendavad momentaanverbid, mis osutavad sageli lisaks tegevuse lõpetatust. Neid tuletatakse mitme erineva verbiliitega, nagu **-ah(h)a-** ~ **-äh(h)ä:** *helähämä* 'korraks helisema', *jahvahama* ~ *jamahama* 'ehmuma, võpatama, löühähämä' 'lahvatama, süttima', *tšaunahama* 'nokaga lööma, nokkima', *vavvahama* 'vingatama (looma kohta)'; **-ahta-** ~ **-ähtä:** *hapsahtama* 'korraks napsama', *isahtama* 'himustama, isunema', *nilpsahtama* 'alla neelama, limpsama', *triksahtama* 'ütsähtämä' 'kallistama, kaisutama'.

Seto verbituletusele on iseloomulikud mitmesugused **hut(a)-** ~ **hiit(a)-**liitelised tegusõnad, mis väljendavad intensiivset **äkilist tegevust:** *habahutma* 'krahmama, kiiresti haarama', *kaehutma* 'kaetama; korraks vaatama', *kungahutma* 'äkki kallutama, kummutama', *osahutma* 'nikastama', *tsorahutma* 'äkki valama, sortsama', *tsärähütmä* 'sähvima, sähvatama'.

Rohkesti on seto keeles ka **ta-** (**da-**) ~ **tä-** (**dä-**)tuletisi, need võivad moodustada üsna erinevate tähendustega tegusõnu, näiteks **põhjuslikkust** osutavad teisest verbitüvest tuletatud *.häätämä* 'hävitama, laostama', *kergütämä* 'kergitama, kohendama', *palotama* 'põletama, kõrvetama', *tõrgutama* 'raputama, põrutama'; **muutust** osutavad ka nimi- ja omadussõnadest tuletatud *iätämä* 'jäätama', *kirotama* 'kirjama, kirjutama', *kõvõrdama* 'kõverdama', *karitama* 'koitama'; muutust väljendavad samuti **sta-** **stü-**tuletised, nagu *.häästämä* 'häästama', *.vaastama* 'õigustama'; **vahendi** kaudu väljendavad tegevust *asatama* 'asjatama, mänguasjadega mängima' *kablutama* 'kõietama, ketitama', *sangatama* 'sangadega varustama (nt ehteid)', *vaalätama* 'rullima (maad, tainast vms)', **hääli jäljendavad** nt *kaagatama* ~ *kakatama* 'kaagutama', *nohkatama* 'nohistama', *.nõõtama* 'nõõtama', *uiatama* 'oigama, oitama'.

Häälte imiteerimisel kasutatakse samuti **ah(h)a-** ~ **äh(h)ä-** ja **ahta-** ~ **ähtä-**tuletisi (vt eespool) ning ka **ise-** ~ **isa-** ~ **isõ** ~ **isä-**tuletisi, nagu *habisama* ~ *habisõma* 'kahisema, kohisema', *herisemä* 'kõlama (pillist), virisema', *hunisõma* 'sumisema, undama', *hulisõma* 'susisema', *kädsisemä* 'ägisema, kädistama', *pärisemä* 'plärisemä', *tõrisõma* 'müristama', *tümisemä* 'kumisema, vastu kajama'.

Korduvat tegevust ja selle **pikaajalist kestust** väljendavad frekventatiivverbid, mis osutavad tihti ka tegevuse lõpetamatust. Selliste tegusõnade moodustamine on seto keelele väga omane, selleks saab lisada liite **-(e)le** ~ **-(õ)lõ** ka teistele verbiliidetele. Seto keeles on mitu korduvat tegevust osutavat tuletustüüpi, nt **(e)le-** ~ **(õ)lõ-**tuletised: *hellütelemä* 'hellitama, hellitlema', *hibõlõma* ~ *.hiibõlõma* ~ *.hilibõlõma* 'lehvima', *häälitselemä* 'silitama (korduvalt)', *tüüstelemä* 'tõrelema, tülitsema', *õngõrdõlõma* 'vingerdama, vähkrema'; **sk(e)le-** ~ **sk(õ)lõ-**tuletised: *.hiiskõlõma* ~ *.hiisklõma* 'sõnelema, tülitsema', *.hüäskelemä* 'meelitama, lipitsema', *.kaeskõlõma* 'ringi vahtima', *laulaskõlõma* 'laulu lööma, laulma', *pilvisklemä* ~ *pilviskelemä* 'pilvitama', *viidäskelemä* 'aega viitma'; **tse-** ~ **tsä-** ~ **tsõ-** ~ **tša-**tuletised: *armitsõma* 'hoidma, hoolima', *hamatsõma* 'mõistma, märkama', *helmitsämä* 'helmeid lükkima', *.hätsemä* 'õitsema', *peritsemä* 'pärima', *võhlitsama* 'kadestama, kadetsema' – see tuletiste rühm osutab ka üldisemalt tegevuses olekut ehk seisundit; **skits-**tuletised: *meeliskitsmä* 'meelisklema, ihaldama', *võöriskitsma* 'võörastama', *pilviskitsmä* 'pilvitama'.

Enesekohaste tegusõnade ehk refleksiivverbide moodustus on seto keeles samuti sage, kasutusel on mitu moodustustüüpi: **u-** ~ **ü-**tuletised: *.anduma* 'sunnitud olema', *hänästüümä* 'pehkima, hapraks muutuma', *.jouduma* 'edenema, laabuma', *.mõskuma*

'pestud, puhtaks saama', .*piisüma* 'soojenema', .*vaelduma* 'vahetuma, üksteise asemele asetuma', .*veerüma* 'veerema, loojuma'; **hu-** ~ **hüi**-tuletised: *imahuma* 'imenduma', *jahvahuma* 'ehmuma, võpatama', *kängehüma* 'kängu jääma, kõngema', *valõhuma* 'kahvatuma', *vinnähüma* 'venima'; **htu-** ~ **htüi**-tuletised: *imahtuma* ~ *imähtüma* 'imenduma, imalduma', *jaahtuma* 'jahtuma', *kardsõhtuma* 'jäätuma', *kukahtuma* 'ümber minema, kukkuma', *sinehtüma* 'siniseks muutuma', *õnnahtuma* 'õnnestuma, sattuma'; **bu-** ~ **büi**-tuletised: *hüübüma* 'hanguma, hüübima', *juubuma* 'joobuma, purju jääma', *lüübüma* 'liibuma, kokku v ligi minema', *süübüma* 'söömisväärseks muutuma'.

Lisaks enesekohasusele väljendavad eeltoodud verbituletised tihti **muutust**, nagu ka **ne-** ~ **nõ**-tuletised: *algnõma* 'algama', *helenemä* ~ *heränemä* 'ärkama', *kihenemä* ~ *kihonõma* 'sugenema, edenema, tärkama', *lägünemä* ~ *nägünemä* 'süttima', *nabunõma* 'nakkama, nakatuma', *tegünemä* 'tekkima', *tõrknõma* 'tõrkuma', *ülenemä* 'kerkima, ülenema'.

Liitsõnad

Seto keeles saab moodustada nii liitnimisõnu, liitomadussõnu, liitmäärsõnu kui ka liitverbe.

Liitnimisõnade moodustamisel on tavaliselt põhiosa ees olev nimisõnaline laiendosa omastavas käändes, näiteks *hinge.kaalja* 'ihnusko'i', *kikkahain* 'nurmenukk', *kitsõtuum* 'paakspuu', *kunnakabi* 'varsakabi', *naadikõtt* 'nälarott', *taivatätä* 'taevaisa', *tulõvagõl* 'jaaniuss'. Üksikjuhtudel võib ka omadussõnaline täiendosa olla omastavas käändes, nt *hellänimi* 'hellitus- või meelitusnimi', kuid tihti on liitnimisõnade omadussõnaline täiendosa nimetavas käändes, nt *hõörikhain* 'huulhein', *ihnõhkaal* 'ihnusko'i', *kõrgõluu* 'kõhr, krõmpsluu', *pikk elläi* 'uss, madu' jms. Ka omadust näitav nimisõnaline eesosis võib olla nimetavas algvormis, nt *jõuhhain* 'jõhvhein, soohein', *kulakkinnas* 'labakinnas', *mesimari* 'rosin', *tõrvhius* 'tõrvakarva, tume juus'. Eripäraste seto sõnade hulgas on ka kolmest osisest koosneva liitsõnu, nagu *hobõsõhapuhain* 'kärnoblikas', *käohapuhain* 'jänese kapsas', *ilmakõttalonõ* 'vallaslaps', *rüüolõkunn* 'kärnkonn', *tulõpatutäht* 'tulekahjumärk (suur sünnimärk)'.

Seto liitnimisõnades võib käänduda ka liitsõna esimene osa: *tä elli noorõhpõlvõh Verskah* 'ta elas noorpõlves Värskas'.

Liitomadussõnade esiosis on tavaliselt nimetavas käändes, nt *tuhkvana* ~ *tuhkavana* 'igivana, muldvana', *vesihämm* 'läbimärg', *ullvihhas* 'äkiline, äkkvihane', kuid levinud on ka omastavalise esiosisega moodustus, nagu *poolõ.iäline* 'keskealine', *poolõniidine* 'poolvillane'. Sarnase struktuuriga on ka näiteks *kõgõsagamanõ* ~ *kõkõsagamanõ* ~ *kõõsagamanõ* 'igasugune, kõiksugune'.

Seto liitomadussõnade moodustamisel ilmneb palju **algriimilist kordust**, mille eesmärgiks on omaduse intensiivsuse osutamine, nt *pahipaläs*, täiesti paljas, täiesti tühi', *tehiterveh* 'täiesti terve', *tsibitsillõkõnõ* 'tibatillukene', *valuvalgõ* 'väga valge, helevalge'. Algriimi rakendatakse täistähendusliku esiosise valikul, nii *kidsikülm* ~ *kidsokülm* 'käre külm', *linalikõ* 'läbimärg', nimisõnalise tähenduse saab *härähämmär*,

hämariik, videvik'. Sisuline motivatsioon lisandub liitomadussõnas *vanaverrev* 'tume-punane'.

Mõnes **liitasesõnas** rõhutab algriimiline esiosis sõna eitavat sisu, nt *kehi.kiäki* ~ *kihi.kiäki* 'mitte keegi', *mihi.miäki* 'mitte miski'.

Liitmäärsõnadest moodustavad esimese rühma need, mille põhisõna on määrsõna, nagu *harvsagõhe* 'mitte sageli, harva', *iikhäsilde* ~ *iiskäsilde* 'vastupäeva', *katsi.vae-histõ* ~ *katsi.vaehti* 'kahe vahel', *käe.kumpmistõ* ~ *käsikaalt* 'käsikaudu', algriimilise esiosisega *kahikatõkese* ~ *kahikatõkeske* 'kahekesi', *pahiparhilla* 'päris kohe, otse-kohe'. Kolmest osisest koosneb *päüleüle-eelä* 'üleülele'.

Käändsõnafraas on olnud aluseks liitmäärsõnadel *käekõvõrah* 'käevangus', *käekõvõ-rahe* 'käevangu', *päivpõrõhõh* 'päikesepaistel', *päivpõrõhõhe* 'päikesepaistele', *pää-põhlussõh* 'kammitsas', *pääpõhlussõhe* 'kammitsasse', ka tähendust intensiivista ees-osisega sõnades *kado.veiga* ~ *kado.väega* 'üliväga' ja algriimilises *pirapinna* ~ *puru-pinna* 'puruks, pilbasteks'.

Järelosisega **-haava** ~ **-havva** ~ **-hava** moodustatakse määrsõnu, nagu *mustõhaava* ~ *mustõhavva* ~ *mustõhava* 'muiste, ammusel ajal', *muuhaava* ~ *muuhava* 'väga ammu, muiste', *vanahaava* ~ *vanahavva* 'vanasti'.

Järelosisega **-poodi** on moodustatud nt seto määrsõnad *hüvvipoodi* 'parempidi', *karvopoodi* 'pahupidi, karvane pool väljas', *katsipoodi* 'kaksipidi, kahele poole, kahel pool', *kuusipoodi* 'kuut moodi, kuuele poole, kuuel pool', *nelõpoodi* 'nelja moodi, neljale poole, neljal pool', vrd ka **-pooli**, nt *karvupooli* 'pahupidi', *kõigipooli* 'kõikjal, kõikjale, kõikjalt', *nelõpooli* 'neljalt poolt, neljast küljest', *pahepooli* 'pahempidi'.

Järelosisega **-päidi** ~ **-päide** ~ **-päädi** on moodustatud liitmäärsõnu, nagu *persüpäädi* 'tagurpidi, vastupidi' *sällüpäidi* ~ *sällüpäide* 'selili, seliti', *tõisipäidi* 'teisiti, teistpidi', *ütsipäädi* 'üksipidi'.

Järelosisega **-.vaihtõ** ~ **-.vaehtõ** on moodustatud sõnad *mõnõ.vaihtõ* 'mõnikord', *tuu.vaihtõ* ~ *tuu.vaehtõ* 'tol ajal, samal ajal', *üte.vaihtõ* 'ükskord (minevikus, üksvahe)', *katsi.vaihtõ* 'kahe vahel' jt.

Järelosisega **-voori** moodustatakse nt määrsõnad *mõnõvoori* 'mõnikord', *soovoori* 'seekord', *tuuvoori* 'tookord', *ütevoori* ~ *ütsvoori* 'ükskord, kunagi', *kuavoori* 'siis kui, juhul kui'.

Liit-asemäärsõnade moodustus on väga mitmekesine, vrd nt *samahtah* ~ *samantah* ~ *samatah* 'siinsamas', *sääl.saandõh* ~ *säälsamadah* ~ *säälsamah* 'sealsamas'.

Sarnaselt teiste läänemeresoome keeltega kasutatakse setos ka rohkesti **kordussõnu**, milles kordub minimaalse häälikulise teisendusega samatähenduslik, enamasti deskriptiivne sõna, nt *hupõr-kupõr* 'uperkuuti, upakil', *vingõr-vangõr* 'vinka-vonka, vingerdades', *vinku-vanku* 'sinka-vinka, siksakiliselt'.

Liittegusõnade kasutus on seto keeles harv, siiski mõnel juhul on ka laentüvega verbidel vastav prosoodiline struktuur, nt *halõpalitama* 'lobisema, lora ajama', *koronit-sitama* 'paastu rikkuma', *krõstoslaavitama* 'jõuluõöl majast majja käies lauldes Kristu-se sündi kuulutama', *perehvaaditama* ~ *perehvaatitama* 'pruukosti võtma'.

Seto sõnavara päritolu

Seto sõnavaras ilmnevad tähtsamad oma- ja laensõnade kihistused, mis esinevad ka eesti keeles ja teistes läänemeresoome keeltes. Lisaks sellele on setos uuemaid omapäraseid sõnavararühmi, mis kajastavad seto keele omanäolist arengut. Ühelt poolt iseloomustab seto sõnavara suur balti ja slaavi naaberkeeltest laenatud sõnade hulk, teiselt poolt on setos aga silmapaistvalt palju unikaalset sõnavara, mida tuleb käsitleda eraldi rühmana.

Omasõnavara

Seto keeles on esindatud kõik need omasõnavara vanimad rühmad, mis teisteski lähisugulaskeeltes. Lisaks vanematele päritolurühmadele eristuvad seto sõnavaras veel eesti sõnad (vasted ka põhjaeesti murretes), lõunaeesti sõnad (vasted ka Mulgi ja/või Tartu alal), võro-seto sõnad (vasted ka võro murrakutes) ja seto sõnad (kasutusel ainult seto keeles). Järgnevalt on kõigi nende rühmade kohta toodud näiteid tegelike seto sõnade hulgast (need peaaegu alati erinevad ajaloolistest algkujudest).

Uurali ja soome-ugri sõnade hulka, millel on vasted kaugeimates sugulaskeeltes, kuuluvad mitmed asesõnad, nagu *kiä* 'kes', *koh* 'kus', *miä* 'mis', *tuu* 'too', sugulusõnu, nt *esä* 'isa', *imä* 'ema', *minnij* 'minia', *poig* 'poeg', *väü* 'väimees', puude ja lindude nimetusi, nagu *kõiv* 'kask', *pihl* 'pihlakas', *tuum* 'toomingas', *kurǵ* '(soo)kurg', *pääso* 'pääsuke', *piivi* 'püü', tegusõnu, nt *elämä* 'elama', *.kuulma* 'surema', *.kaibma* 'kaevama', *.oiduma* 'ujuma'.

Soome-permi sõnadel on vasteid komi ja udmurdi keeles. Nende sõnade hulgas on juba ka elatusaladega seotud sõnu, nagu *kudama* 'kuduma', *.pihte* 'pihid', *tahv* 'tahk, luits', *riih* 'rehi'. **Soome-mari** sõnad, millel on vasted mari keeltes, on näiteks töötgemisviise näitavad *huhmõr* ~ *hummõr* 'uhmer', *higoma* 'ihuma', *.jahvama* ~ *.jahvama* 'jahvatama' jms.

Soome-mordva sõnarühm, mis näitab seto keele ühisosa ersa ja mokša keelega, on suur ja mitmekesine, siia kuuluvad sõnad, nagu *hüä* 'hea', *kalmõh* 'kalm, kääbas', *olǵ* ~ *olõ* 'õlg, õled', *pišo* ~ *pišo* 'piisk, tilk', *pähn* 'pärn', *tsura* 'noormees', *tsäük* 'kobar, salk', *küsümä* ~ *küüsümä* 'küsimä', *palama* 'põlema' jm.

Soome-saami keelerühm on samuti üsna suur, hõlmates erilaadseid sõnu, nt *hõpõ* 'hõbe', *nõna* 'nina', *rutanõ* ~ *rutukanõ* 'rutuline, nobe', *sikõ* ~ *sikõh* 'ihne', *luulõtama* 'valetama, luiskama', *põdõma* 'põdema', *.salvama* 'hammustama' jm.

Läänemeresoome sõnad moodustavad tähtsa osa seto sõnavarast. Kui eelmistesse rühmadesse kuulus enamasti sadakond tüvisõna, siis selles rühmas on neid juba rohkem kui tuhat. Need sõnad kirjeldavad nii loodust kui ka inimkultuuri erinevaid tahke: *kanarv* ~ *kanarik* 'kanarbik', *kimalanõ* ~ *.kiimlanõ* 'kimalane, maamesilane', *kogyr* 'koger', *õdak* ~ *õtag* 'õhtu', *liin* 'linn', *harm* 'hall, hallikirju', *rõivas* 'riie', *.külbmä* ~ *.külvmä* 'külvama', *ilo* 'ilu, lõbu', *.naardma* 'naerma', *.pädümä* 'ilmuma, sattuma', *.tehnämä* ~ *.tennämä* 'tänamä' jm.

Lõuna-läänemeresoome sõnad, mis on tuntud ka põhjaeesti, liivi ja/või vadja keeles, on näiteks *kikas* 'kukk', *partś* 'part', *vaib* 'terav', *hõel* 'õel', *kasima* 'puhastama, koristama', *rõkkama* 'hõikama, kajama'.

Eesti sõnarühm, kuhu kuuluvad sõnad, mis esinevad nii põhja- kui ka lõunaeesti keeles, kuid mis ei ole levinud teistes sugulaskeeltes, on arvukuselt võrreldav läänemeresoome rühmaga – sellesse kuulub tuhatkond sõna, näiteks *.aitēh* 'aitäh', *.helde* 'helde, kaastundlik', *kiho* ~ *kiholane* 'kihulane', *lubi*, *mõro* 'mõru, kibe', *.nuumma* 'noomima; moondama', *ronima* ~ *runima* 'ronima' jms.

Lõunaeesti sõnavara, mis ei ole levinud põhjaeesti murretes, on samuti arvukas. Soome keeleteadlane Eino Koponen on toonud esile, et eesti murdesõnavarast on ligi 20 000 sõna talletatud vaid lõunaeestist ja neist umbes 700 on laiema lõunaeesti levikuga. Sellised sõnad on näiteks *kabõl* 'nõör, köis', *kadsa* 'pundar, kera; kirvetera nurk', *kont* ~ *kunt* 'küngas, kühm', *muu* 'koristatud põld', *ninń* 'lill', *põlk* '(põua)võlk', *rõüss* 'rahe', *tõtär* 'tuust, (juukse)salk', *habima* 'haarama', *kõdsõtõmõ* ~ *kõtsõtõmõ* 'kõdistama', *lõgõnemõ* 'süttima', *.tsurkõna* 'torkima, rikkuma', *.võrkõna* 'ravima, elustama'.

Võro-seto sõnad, mis on kasutusel nii Võromaal kui ka Setomaal, on seto keele suu-remaid sõnavararühmi, eriti suur on siin ühisosa idavõro murrakutega. Eesti murdesõnade kvantitatiivne uurimine on näidanud, et setole on lähedasim Vastseliina murraku sõnavara. Suur osa nendest sõnadest on esitatud ka võro-eesti sõnaraamatus (Iva 2002), nt *kusk* 'kiisk', *kõng* 'juurestik', *linohk* ~ *linnuhk* 'lillakas (taim)', *leitsik* ~ *lõtsik* 'klimp', *nirk* 'nõrb, isutu', *tiass* ~ *tiganõ* 'kõrvik (taim)', *tinnõ* 'tume, tuhm', *tirss* 'ving', *tsori* 'võike oja, renn, lohk', *vereh* 'virre', *horgutõmõ* 'kohevile ajama', *.tsiukõmõ* ~ *.tsiukõmõ* 'põitsima', *tõhutõmõ* 'ergutõmõ, õhutõmõ', *.tõsmõ* 'kitkõmõ, kiskõmõ', *võõgutõmõ* 'õõtsõtõmõ, kiigutõmõ' jms.

Laensõnad

Seto sõnavaras esile tulevad laensõnad kajastavad eri aegade kontakte kunagiste indoeuroopa naaberkeeltega. Vanimad on varajasest **indoeuroopa** algkeelest uurali või soome-ugri algkeelde laenatud sõnad, nagu *jõvõ* ~ *õvõ* 'iva, tera', *sõlg* 'sõlg', *puhas* 'puhas, tühi', *.mõõmõ* 'mõõma', *.ostõmõ*, *vidõmõ* 'vedama'. Iidsest **indoiraani** ehk idapoolse indoeuroopa algkeelest on pärit sõnad, nagu *põrss* 'põrsas', *vars* 'varss', *vasik* 'vasikas', *vassar* 'haamer, vasar', *.masõmõ* 'maksõmõ'.

Läänemeresoome keelte kujunemisel oli tähtis umbes kolm tuhat aastat tagasi alanud kontakt **balti** algkeelega, millest on hiljem kujunenud läti ja leedu keel. Sellest on laenatud *hõim* 'suguvõsa', *herneh* 'hernes', *hoonõh* 'hoone, ehitis', *kõrd* 'kord', *sõsar* 'õde', *.lausõmõ* 'lausõmõ', *hõin* 'hein', *rais* 'reis', *sõin* 'sein', *saibas* 'teivas'. Viimastes sõnades vastab diftong *-ai* vanale balti sõnakujule; ainult lõunaeesti murretes tuntud balti laensõnad, nagu *eherõis* ~ *iherõis* 'jõõforell' ja *põhr* 'kult', mis võivad osutada lõunaeesti hõimukeele eraldumise varajasele algusele.

Pisut hiljem kui balti laenud hakkasid läänemeresoome algkeelde tulema **eelgermaani** ja **germaani** laensõnad. Selliste sõnade hulka kuuluvad *adõr* 'ader', *kana*, *lammas*, *hamõh* 'särk', *nõgõl* 'nõel', *kaup*, *raha*, *suur*, *.löödmä* 'leidma', *.saldmä* 'sallima', *armastama* jm, ning ka eelkõige lõunaeesis levinud sõnad, nagu *hõrn* 'jõeforell', *kabo* 'neiu, tütarlaps', *ruga* 'saad' ja *.võrksa* 'agar, kärmas'. Germaani algkeele lahknemise järel tekkinud iidsest **skandinaavia** ehk vanapõhja keelest on esimesel aastatuhandel laenatud ka hulk sõnu, kuid see sõnarühm on setos siiski üsna väike, nt *künnel* ~ *küünel* 'küünel', *tannom* 'külatänav', *vari* 'vari, varjualune'.

Uuematest germaanid laenudest leidub seto keeles ka **alamsaksa** ja **saksa** laensõnu. Need on võinud Setomaale jõuda ka eesti kirjakeele ja naabermurrete vahendusel. Alamsaksa päritolu on näiteks *aamõt* ~ *amõt* 'amet', *arst* '(küla)arst', *.arstja* 'posija', *kapp* ~ *kaap* 'kapp', *kuul* 'kool', *müür*, *püss*, *tuul* 'iste, tool', ülemsaksa ehk saksa laenud on *.kantsli* 'kantsel', *.klambri* ~ *.klamri* 'klamber', *.kuhvre* ~ *.kohvri* 'kohver', *nummõr* ~ *nuumõr* 'number' jms. **Baltisaksa** laenud on *kemmerg* 'peldik', *retel* 'redel', *tsirel* ~ *tsirul* 'sirel' jm. Seto keelde on jõudnud ka mõned **rootsi** ja **eestirootsi** laenud, nt *kann*, *kepp*, *piip*, *räim*, *.tasku* ~ *.tasko*, *tunt* 'tont', *.hålvämä* ~ *.hålbämä* 'halvama'.

Idaslaavi ja **vanavene** laenud on vanim osa seto laensõnadest, mis pärinevad slaavi keeltest. Sellesse rühma kuuluvad nt *liud* '(savi)kauss', *luits* ~ *luidsas* 'lusikas', *saabas*, *sõir* 'sõir, juust', *vigõl* 'hark', *väreht* ~ *värä* 'värav(ad)', *pajatama*, *võhl* 'halb inimene, nõid; rott'.

Vene laenud on arvukaim eripäraste seto laensõnade rühm. Neid laene on tulnud sajad jooksul vene keelde paljudel erinevatel elualadel. Suur osa õigeusu kombestiku sõnadest on laenatud vene (või kirikuslaavi) keelest. Rohkesti on vene laensõnu ka ühiskonna, sõjanduse, kalanduse, kodumajanduse (toidud, kehakatted), ehituse jm mõistealadelt. Setomaal on tuntud laensõnad näiteks *huudõr* ~ *huutõr* 'üksikatalu', *kastõr* 'elupaik, kodu', *mastõr* ~ *maastõr* 'klooster', *paaba* 'eit', *teeda* 'taat', *kulana* ~ *kulanje* 'külapiidu, tantsuõhtu', *takan* 'klaas, tops', *.tõõkva* ~ *.tõkva* 'kõrvits', *tsuuda* 'ime', *tsuudanõ* 'imelik', *tsuudatõlõma* 'imeks panema, veiderdama', *potatama* ~ *põtatama* 'proovima'; ka inimest iseloomustavad vene laensõnad, nagu *.hiitra* 'kaval, salakaval', *laaba* 'jõuetu', *laapa* 'lohakas', *.seesna* ~ *.tseesna* 'õiglane, aus', *veessel* ~ *vessel* 'lõbus, jutukas' jms.

Lisaks kogu Setomaal tuntud vene laensõnadele on pruugitud mitmeid vene laensõnu eelkõige **idasetos**, nagu *harõk* 'tuhkur', *.hootka* 'hakkaja, himuline', *hudõ* 'halb, vilets', *jaat* 'mürk', *joosõ* 'siil', *kaõok* 'uisk', *klopnits* ~ *kloptsik* 'poisijõmpsikas', *koomot* 'tuba, ruum', *laama* 'must, räpane', *lubeska* ~ *lubesna* 'armuke, liignaine', *poora* 'kangekaelne, vaidleja', *prätäk* 'pahandus', *räbinäs* 'pihlakas', *tsäädsä* 'lell, onu', *veesä* ~ *veesäne* 'värske'; *loovitama* 'püüdma', *lossitama* 'järele jätma', *.plaahama* 'lobisema', *plaavatama* 'ujuma', *.raanama* 'haavama, vigastama', *tolgutama* 'seletama, selgitama' jpm. Eeltoodud näited kinnitavad, et enamasti on vene laensõnad nii hääliliselt kui ka grammatiliselt kohandatud loomulikult osaks seto keelest.

Lõunanaabrite lätlastega on setod pikka aega suhelnud ja nii on **läti** keelest jõudnud seto keelde ka mõned laensõnad. Läti algupärased sõnad on *kanep* ~ *kanõp* 'kanep (taim)', *kauss*, *kuut* 'putka, kuut', *pallaj* 'palakas, voodilina', *sõkõl* 'sõkal', *tuust* 'tuust, kahl', *tuuts* 'pussnuga', *vanik* 'pärg', *viis* 'viisk' jm.

Seto eripärane sõnavara

Seto keeles on mitu tuhat sõna, mis on kirja pandud üksnes seto murrakutest. Nende hulgas on palju omapärase häälikulise kuju ja tuletusviisiga sõnu ning liitsõnu (vt sõnamoodustuse osast); samuti on Setomaalt talletatud arvukalt vene laensõnu, mis pole tuntud mujal eesti keelealal.

Setomaalt talletatud sõnavara hulgas on ka mitmeid **omapärase tüvega** sõnu, nagu *kedso* ~ *ketso* 'kedervars; vakk', *kendso* 'jõud, ramm', *lodi* ~ *lori* 'võldas (kala)', *mõõl* '(jõe)koole', *padi* 'paks, tihe', *pain* '(taime)värv', *pukk* 'käba', *turask* 'pussnuga', *tähmikas* 'tähelepanelik', *virrui* 'pelglik (loomast), kehv', *õhi* 'hool; taig', *ülä* 'abielumees'; verbid *.haagama* 'laimama, noomima', *hamatsõma* 'mõistma, märkama', *.indsüima* 'immitsema; aeglaselt nähtavale tulema', *kihinemä* ~ *kihonõma* 'sugenema, tärkama', *.läühimä* 'riknema', *.runõma* 'ronima', *rõbahama* ~ *rõppama* ~ *räbähtämä* '(äkki) märkama', *.sohtõma* 'soovitama', *sorõndama* 'harvendama', *.säütmä* 'muljuma, hakkima', *tähmütämä* 'selgitama, täpsustama', *uhatama* ~ *uhatõlõma* 'hoolitsema', *.väärlemä* ~ *.väärlemä* 'maadlema' jm.

Erakordselt rikkalik on omapäraste **deskriptiivsete** ja **onomatopoeetiliste** sõnade kasutus, nt *hõkõrus* 'lökerdus, naerupahvak', *hüü* 'vuih, vöeh', *käuhk* 'hoop', *nähr* 'ihne', *prants* 'prantsatus, obadus', *torrõ* 'madal (hääli)', *tsikin* 'sidin', *tsindsokõnõ* 'tillukene', *tsüüdsähüs* 'iitsatus'; verbid *hibisemä* ~ *hibõlõma*, ~ *.hiibõlõma* ~ *.hilbõlõma* 'lehvima, heljuma', *hurmatama* ~ *hurmahutma* ~ *hürähütmä* ~ *hürähtämä* '(äkki) müristama; urahtama', *hõrutama* ~ *.tsirtsämä* ~ *tsiugahama* ~ *tsiugahutma* 'piserdama, pritsima', *põrahutma* ~ *tõrahutma* '(äkki) põrutama, raksatama', *tsimahtama* ~ *tsimisemä* ~ *tsimitsama* ~ *.tsimmama* ~ *tsirahama* ~ *tsiraskõlõma* 'nõrisema, nirisema' jms.

Suur häälikuline varieerumine tuleb esile **linnu-** ja **loomanimetustes**. Näiteks linavästriku kohta on Setomaalt kirja pandud nimetusi *.hälläne* ~ *.hälläskene* ~ *tsibi.hälläne* ~ *tsibi.hämläne* ~ *tsibi.händläne* ~ *tsibi.härbläne* ~ *tsibe.hämläne* jt. Mitmelaadne häälikuline varieerumine ilmneb samuti inimest iseloomustavas sõnavaras, nt *hino* ~ *huño* ~ *suño* 'rumal, lollike', *loodõ* ~ *londõ* ~ *holdõ* ~ *lundõpää* ~ *tando* ~ *tambo* ~ *tuhõ* 'saamatu, kohmakas'. Ka targa inimese kohta on kasutatud mitmeid sõnu: *.taiksa* ~ *.taipsa* ~ *.taitsa* ~ *.märksa* ~ *taiulinõ* ~ *tolgulinõ* ~ *torolinõ* 'arukas, mõistlik'. Eriti rohkelt on sünonüüme kasutatud kuradi nimetamisel: *pagand'* ~ *.perkläne* ~ *.põrglanõ* ~ *pokan* ~ *tigolanõ* ~ *tikõlanõ* ~ *tikõvelets* ~ *velets* ~ *tikõvits* ~ *vanahalv* ~ *vanatikõ* ~ *vanatunt'* ~ *vanatühi* ~ *vanavaim* ~ *äio* ~ *äiolanõ* ~ *äits* jm.

Seto sõnavara eripära sage põhjus on ka põhisõnavara puhul **häälikulised eriarendgud**, nõnda ilmneb näiteks sekundaarne *h* sõnades *.rihtsä* 'ristiisa', *rõõhk* 'rõõsk', *rõõhalt* 'rõõsalt', *.tehriis* 'tervis', *tehrütüs* 'tervitus'. Hellitusvormide lõpus on võinud *ä*, *a* muutuda *e*-ks ja *i*-ks, nt *ime* ~ *imene* 'emake' (vrd *imä*), *ese* 'isake' (vrd *esä*), *tsidsi* 'õeke' (vrd *tsidša*, *tsidsä*). Samas on levinud setos hellitusliidete *-o* ~ *-õ* ~ *-u* ~ *-ü* kasutus, seda ka lastega räägitud hoidjakeeles: *käpo* 'käsi', *manõ* 'mari', *hällõ* ~ *hällü* 'härg', *kudü* 'kana', *püku* 'pirukas' jms.

Seto **hoidjakeel** on üldse olnud rikkalik, omapäraseid hoidjasõnu on talletatud kümneid, nagu *haap* ~ *haapt'* ~ *happ* 'pai', *heboma* 'tuduma', *heppo* 'tuttu', *hudi* ~ *hudõ* ~ *suõ* ~ *tsudõ* 'hunt', *i'e* 'pai, hea', *kiks* 'hammas, kiku', *kilõ* 'kits', *kukk* 'sai; hernes v

uba', *kukumamm* 'jumalaarm, armulaud', *kukupäiv* 'pühapäev (väljaspool paastu)', *mandsi* 'maasikas, mari', *miho* 'mesilane', *miüü* 'lehm', *papo* 'pagan (lastehirmutis); paast', *poho* 'jumal', *šuko* ~ *süko* 'hobune, suksu', *taada* 'muna', *tiido* 'kiisu, kass', *tsim'm* 'silm', *tsõmm* 'sõrm', *tüpo* 'sõmeots'.

Hellitlevalt on veel öeldud *mõtsõ* 'metsis', *tsid'sa* ~ *tsidsä* 'õeke', *vellõ* 'vend, vennas' jm. Hellitavaid täiendsõnu on samuti mitmeid: *i'e*, *kuku*, *kull'a*, *lilli*, *ma'ra*, *linnu*, *tsirgu* 'pai, armas, kallis', nt *i'e lats'* 'pai laps', *kuku tsirgukanõ* 'armas linnukene', *kull'a tütrekene* kulla tütrekene', *lilli lihavõõdõh* 'kallis lihavõte', *ma'ra tütar* 'pai tütar', *linnu maama* 'kallis ema', *tsirgu tsid'sakõnõ* 'armas õekene'.

Seto keeles on veel *.veiga* ~ *.väiga* 'väga' kõrval teisi **tähendust intensiivistavaid sõnu**, nagu *.ilmnik*, *imedü*, *.kistumalda* ~ *.kistomalda*, *pahadu*, *ulli*, *ullidu*, *.äinüist* 'väga, ilmatu(lt), tohutu(lt)': *.ilmnik .süüke* 'tohutult sööke', *imedü imeh* 'imede ime', *.kistomalda rikas* 'tohutu rikas', *pahadu .uhkõ herr* 'väga uhke härra', *ulli.kalli* 'hobõsõ' 'väga kallid hobused', *ullidu hallõ* 'väga kahju', *.äinüist vaija* 'väga vaja'.

Seto **rahvauskumuste** omapära väljendub ka selle sõnavaras. Nõidu ja külatarku on kutsutud mitmel viisil. *Maanatarga* 'teadsid, mis olid sobivad *maanasõna* 'nõidumis-sõnad' ja *kuuljasõna* 'loitsud (endises kodupaigas kummitamas käiva surnu vastu)'. Erinevad nõiad on *soolatekij* ~ *soolategijä*, (*soola*).*puhkja*, *silmä.nuumja*, *kunsti.pandja*, *kunstipitäj*, *.arbja*, *.artsja*, *.hälvjä*, *kaldun*, *sobija*, *tark* jt. Nõidumistki on mitut sorti, nt *kunst'* ~ *.kunstus*, *.kaehtus*, *koredsi*, *.mõisli*, *puhus*. Mütoloogilist maailma aitavad mõista *loona* 'looja', *loonatark* 'manatark', *ilmatütär* 'taevatütar', *hobõsõelläi* 'hobuste hoidja (loom)', *nurmõsusi* 'rukkihunt', *tõrvkari* 'libahundikari', *üükiri* 'unenägu' ja *üükirä* 'taevatähed'.

Seto **omakultuuri** avavad eripärased rõivastuse, ehete, söökide, tähtpäevade jm nimetused. Nii on kuulunud setode **rõivastusse** *armirõiva* 'peoriided', *armihärmäk* 'pühapäevakuub, peokuub', *pihtokõnõ* 'argipäevane pihtkuub, ülejakk', *piisärk* 'argikuub', *räbik* ~ *räpik* 'naiste suvine ülerõivas' jm. Seto naiste rikkalikke **ehteid** aitab eristada vastav sõnavara, nagu *.helmekõrd* 'helmekee, helmerida', *kaalakõrd* 'tihedalt ümber kaela kantav müntidest kaelaehke; kaelakee' *rahadsõ* ~ *rahakõrd* 'hõbemüntidest kee', *lehekõrd* ~ *lehe* 'hõberahadest kee, millele on lisatud lehekujulisi (hõbe)ripatseid', *ristikõrd* 'kee, kus on paaritu arv riste krõllide või ripatsmüntide vahel rippumas', *.ruublikõrd* ~ *.ruublitüükikõrd* '(tsaariaegsete) hõberubladega kaelakee', *sangakõrd* 'kee, milles ka sangaga münte', *virakõrd* 'väikeste kivist helmetega kaelakee'.

Ka seto **söökidel** on oma nimetamistraditsioon, nt *jaaheruug* 'külmitoit lihast ja tangudest', *kalaruug* 'kalasupp', *kanõbikoho* 'kanepitemp', *kanebimääts* 'kanepijahust kakk', *taari.kapsta* 'taarikapsad (paastutoit taarist ja erinevatest lisanditest)', *häräpiim* ~ *viipiim* 'veest ja kohupiimast toidukõrvane' jm.

Seto **külaühiskonna** struktuuri ja kombeid osutavad sõnad, nagu *hõim* 'suguvõsa', *.hõimlanõ* 'sugulane', *hõimsugu* 'sugukond', *hõimupäiv* 'hõimupäev (seto pulmade kolmas päev, mida mõrsja ja peiu hõim veetsid eraldi oma kodus)', *umadsõ* 'lähisugulased', *hõimulaud* 'seto pulmas sugulastele korraldatud pidulaud', *umastõlaud* 'pulmalaud ainult oma sugulastele', *kodo.kaeja* 'pruudi sugulane, kes käib kosilase kodu vaatamas', *paaba.praasnik* 'naiste pidu', *.soot'ska* 'külavanem, valla käskjalg', *taarast* 'rahvavanem, kirikuvanem', *nulgaesänd* 'piirkonnavanem' jne.

Seto lauseehituse omapärast

Seto lauses on sõnajärg üldiselt üsna vaba, nagu on eesti ja võro keeleski. Suuresti on seto lause eripärad seotud tegusõna vormide erineva moodustuse ja kasutusega lauses või sellega, mis on seto keeles sagedasem kui eesti kirjakeeles.

Tegusõnade vormide moodustuse ja kasutuse omapärast oli juttu juba tegusõna vormistiku osas, esitame siin vaid mõne tähtsama erijoone. Omapärane on seto keeles **eituse** väljendamine, sest eitussõna paikneb põhiverbi vormi järel: *tä tulõ-õi* 'ta ei tule', iseloomulik on seto keelele ka topelteilus: *Õi, tä tulõ-õi* 'Ei, ta ei tule!'

Harilik on seto keeles olnud verbi *olõma* vormide väljajätt, seda ilmneb praegugi näiteks omamise väljendamisel: *täl suurõ' nurmõ'* 'tal on suured põllud', minevikus on vastavalt täis- ja ennemineviku liitvormide kasutus harvem. Mineviku kesksõnu saab kasutada üksinda öeldisena, seda ka tingivas kõneviisis: *setä .tulnu' eelä' tetä'* 'seda oleks tulnud eile teha'.

Umbisikulises tegumoes on võimalik eristada ainsuse ja mitmuse 3. pöörde vorme, nagu *tä .panti* 'ta pandi', *nä .panti'* ~ *.pantiva'* 'nemad pandi'. Ajalooliselt on umbisikulist vormi kasutatud ka teiste isikutega (nn isikulise passiivina), seda võib mõnikord kuulda tänapäevalgi: *mi .panti* 'meid pandi'. Ainsuse ja mitmuse eristus esineb ka *tud*-kesksõnaga: *śoo um võet* 'see on võetud', *ńoo umma' võedu'* 'need on võetud'.

Seto lauses ei ole verbivormidel tihti isikulõppe lihtmineviku ning reeglina tingiva kõneviisi vormides, nt *ti kattõ' ar'* 'te kadusite ära', *ti kaosi' ar'* 'te kaoksite ära'. Tegevuse lõpetatuse osutamiseks ongi seto keeles väga sage sõna *ar'* ~ *är'* 'ära' tarvitus. *Saama*-verbiga kasutatakse lõpetatuse märkimiseks kesksõna saavas käändes: *tüü sai tettüis* 'töö sai tehtud'. *Saama*-verbi abil väljendatakse ka tulevikku ja seisundimuutust: *tarõ saa hüü lämmi* 'maja tuleb hea ~ üsna soe (korralikult ehitades)', *pia saa õdak* 'varsti tuleb õhtu', *latsõl sai häpe* 'lapsel hakkas häbi'.

Kohustust osutatakse kõigis isikutes kasutatava *piät-* ~ *piat*-vormiga: *tä piat olõma* 'ta peab olema' ning ka (*kellelgi*) *olema*-vormile liituvat *da*-tegevusnime vormiga: *täl oll'tetä'* 'tal tuli teha'.

Käänete kasutus erineb samuti mõnes lausekonstruktsioonis eesti kirjakeelest. Osastavat käänat kasutatakse millegi kogemist väljendavates lausetes, nagu *latsi õks hallõ* 'lastest ikka kahju' ja *sai tuud viländ* 'sai sellest villand'. Osastavat käänat kasutatakse ka võrdlemisel: *olõ-õi' ketä armap immä* 'keegi ei ole emast armsam'. Kogejalausetes kasutatakse ka alaleütlevat käänat: *tälle om rassõ* 'tal on raske', *mullõ tull'hallõ* 'mul hakkas hale'.

Seto keeles on sarnastunud olev ja seesütlev kääne ning saav ja seestütlev kääne, nendega kasutatakse käändelõppu nii täiend- kui põhisõnas: *noorõh .tütriguh tä tiine* *Obinitsaih* 'noore tüdrukuna ta teenis (elatist) Obinitsas'; *tä läts iäst igäväst* 'ta läks igaveseks ajaks'. Ka rajavas käändes ühildub põhisõna täiendiga: *tä eläs .śooni' .aoni'* 'ta elab selle ajani (praeguseni)'. Sõna *uma* 'oma' käändub seto keeles ka täiendina kõigis käänetes: *tä hoit ummi .latsi* 'ta hoiab oma lapsi', *ma anna hüüvä umalõ latsõlõ* 'ma annan head oma lapsele'.

Liitlausete moodustamisel kasutatakse erinevaid sidesõnu. Seto keelele eriti iseloomulik on *ni(')* 'ja, ning' kasutamine osalauseid siduva sõnana, seda eriti järgnevate tegevuste korral: *tä tull'kodo ni'hiit'pikäle* 'ta tuli koju ja heitis pikali (pikutama)', *tuu'puid ni kütä' sann är'* 'too puid ning küta saun ära'. Kahe nimisõna rinnastamisel kasutatakse sageli ka kaasäitlevat käänet: *veli sõsaraga lätsi' .kuuli* 'vend ja õde läksid kooli'.